

ระบบทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนต้นก่อนการทำสนธิสัญญาเบาวริง¹

"ทาส" เป็นกลุ่มชนชั้นล่างสุดของโครงสร้างทางสังคมไทย² ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีทาสในสังคมไทยตั้งแต่สมัยใด แต่จากข้อความในศิลาจารึกวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย³ ระบุว่ามีการซื้อคนดวายเป็นทาสว่าทาสมีอยู่ในสังคมสุโขทัยแล้ว และในศิลาจารึกในสมัยอยุธยา⁴ ใ้กล่าวถึงทาสที่มีราคาค่าตัวที่มีผู้ทอดวายเป็นแรงงานวัดถึงความว่า "อ้ายจีนผู้เป็นทาสค่าเป็นเงินสิบสองตำลึง" จึงอาจกล่าวได้ว่าทาสเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมของสุโขทัยและอยุธยา สืบต่อจนถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ปรากฏในกฎหมาย

¹ ในที่นี้ผู้วิจัยมีใจมุ่งประสงค์จะใช้สนธิสัญญาเบาวริงเป็นเส้นชี้ทิศทางศึกษาในการแบ่งแยก แต่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้โดยความนี้เพื่อมิให้ต้องขยายความเยิ่นเย้อตามความเป็นจริงผู้วิจัยยังชี้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันสืบเนื่องจากการอพยพเข้ามาของชาวจีนจำนวนมาก การทำสนธิสัญญาเบาวริงและสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกันกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบทาส

² ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์: พ.ศ. 2325-2416, แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรวงบุญมี (พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์เศศ, 2521), ได้กล่าวถึงการจักแบ่งประเภทของคนไทยเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ตามลำดับคือ เจ้าขุนนาง ไพร และทาส ทาสจึงเป็นกลุ่มคนชั้นล่างสุดของโครงสร้างทางสังคมไทย

³ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, "จารึกหลักที่ 2," พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521), หน้า 36 - 37 .

⁴ ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกลับมา สมัยอยุธยา ภาค 1 , หน้า 75.

ทราสามทรวงได้กำหนดให้ทาสถือศักดินา 5 ไร่ เท่ากับไพร่ที่ยากจนเชิงใจ¹ และตามกฎหมาย ลักษณะทาสได้จัดแบ่งทาสที่ควรจะใช้ออกเป็น 7 ประเภทคือ "ทาสไถ่มาด้วยทรัพย์" "ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย" "ทาสไถ่มาแต่ฝ่ายข้างบิดามารดา" "ทาสมีผู้ให้" "ทาสอันได้ช่วย พุระทุกขแห่งคนอันต้องโทษ" "ทาสอันได้เลี้ยงไว้ในกาลเมื่อเข้าแพง" และ "ทาสเชลย"²

การจัดแบ่งทาสในทวิบทกฎหมายดังที่กล่าวนี้ จัดแบ่งประเภทของทาสตามลักษณะ การรับทาสของเจ้าเงิน ซึ่งตามกฎหมายบังคับว่าเป็นทาส "ที่ควรจะใช้" แต่จากการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สามารถจัดแบ่งลักษณะทาสตาม มูลเหตุของการเป็นทาส ซึ่งเป็นการศึกษาในเรื่องการเปลี่ยนสถานะทางสังคมจากไทเป็นทาส

ก. ลักษณะของทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง)

1. ทาสสินไถ่

ทาสสินไถ่ หมายถึง ทาสที่ได้มาจากการซื้อขาย แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ ทาสซาคค่า และ ทาสชายฝาก

1.1 ทาสซาคค่า หรือทาสเต็มค่า หมายถึงทาสที่ถูกซื้อขายมาในราคาที่สูงกว่าราคาค่าตัวสูงสุดของบุคคลตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่า ผู้ชายมีราคาสูงสุด 14 แส่นเบี้ยและผู้หญิงมีราคาสูงสุด 12 แส่นเบี้ย เมื่อราคาของทาสสูงเกินกว่าราคาค่าตัวสูงสุดของบุคคลที่กำหนดไว้ในกฎหมายแล้ว ดังนั้นกฎหมายกำหนดให้นายเงินมีสิทธิเหนือตัวทาสเต็มที่สามารถลงโทษด้วยการเขียนตีหรือจองจำได้ทุกอย่างและดำนายเงิน หากผิดกฎหมายต้องโทษจองจำก็สามารถนำทาสซาคค่าไปจำคุกแทนนายเงินได้ด้วยจึงมีความปรากฏใน กฎหมายว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "พระไอยการตำแหน่งนาฬเรือน," (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2521), หน้า 146.

² เรื่องเดียวกัน, "พระไอยการทาส," หน้า 321.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 325.

"ถ้าค่าหญิงชาย งามมากกว่า 12-14 แสนขึ้นไปเจ้าเงินก็เจ็บปวดประการใด ใต้จะเอา โทษแก่เจ้าเงินนั้นมีไค้เลย เพราะค่าตัวมันพันพระราชกฤษฎีกาพระไอยการแล้วเป็นสิทธิแก่นายเงิน"¹ ทาสซาคค่านักกฎหมายมีไค้ให้สิทธิกับนายเงินในการที่จะชำระซาคค่านั้นเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่มิบุตรเกิดจากพ่อแม่ที่เป็นทาสทาสซาคค่านักกฎหมาย บุกขึ้นจะถือเป็นผู้ทาสที่มีค่าตัวตามกฎหมายและเป็นกรรมสิทธิ์ของนายเงิน แต่สามารถซื้ออิสรภาพไค้ หาก

ชำระเงินค่าที่กฎหมายกำหนดไว้ อนึ่งการที่ไพร่พลเมือง เปลี่ยนสถานะไปเป็นทาสซาคค่านัก นานอาจกล่าวไค้ว่าอยู่ในลักษณะของการซื้อขาย ผู้ชายซึ่งอาจเป็นทาสเอง (ในกรณีที่ชายคนเอง) หรืออาจเป็นบิดามารดาหรือสามีที่กฎหมายระบุสิทธิในการเป็นเจ้าของ นายเงิน เจ้าสิน เจ้าเบี้ย หรือ เจ้าเงิน มีฐานะเป็นผู้ซื้อ หรือ "ไค้"² กฎหมายระบุให้การซื้อขายทาสทุกประเภทต้องทำสัญญาซื้อขายทาสที่เรียกว่า "สารกรมธรรม์"³ ในสัญญาจะระบุชื่อผู้ซื้อทาส ผู้ชาย ทั้งนี้มีฐานะเป็นนายประกันด้วย ซึ่งในกฎหมายระบุไว้ชัดเจนว่า "ผู้ชายนายประกัน" ทั้งนี้สารกรมธรรม์จึงเป็นเอกสารที่แสดงความผูกพันทางกฎหมายระหว่างผู้ซื้อ ผู้ชาย และทาส

ในกรณีการซื้อขายทาสซาคค่านักกฎหมายกำหนดว่า หากทาสซาคค่านักหลบหนีสูญหายไปหรือเจ็บป่วยภายในเวลา 1 เดือน หลังจากการซื้อขาย นายประกันต้องคืนเงินค่าตัวของทาสซาคค่านักนั้นให้กับนายเงิน หากพ้นระยะเวลา 1 เดือนแล้ว นายประกันไม่ต้องรับผิดชอบกับการหลบหนีการเจ็บป่วย ของทาสซาคค่านัก

¹ เรื่องเดียวกัน .

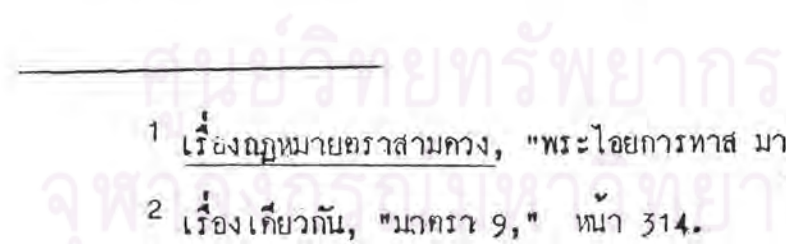
² "ไค้" หมายถึงการซื้อขาย และผู้ไค้คือนายเงินเจ้าเบี้ยเจ้าสินหรือเจ้าเงินนั้นเอง คำว่า "ไค้" มิไค้มีความหมายถึงการซื้อความเป็นไท หรือไค้ถอน จึงเช่นในปัจจุบัน .

³ ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องสารกรมธรรม์ ในหน้า 12 .

จึงมีความปรากฏในกฎหมายว่า

... มาตราหนึ่งฝูงทวยราษฎรทั้งหลายจกจนชายคนแก่กันชาคามีทุนถึงเดือนหนึ่งให้ดู
ชายใช้เงินทุนจกเต็มค่า ถ้าพนักกว่าเดือนหนึ่งหลบหนีหายไป ทุนว่าเป็นพิบแทนายเงิน
ผู้ใดนั้น อนึ่งถ้ามันเป็นพยาธิใหญ่ก็คื เป็นมาหุมักคื แลมันเจ็บป่วยประการใด ๆ ก็คื
ทานไว้กำหนดคืเดือนหนึ่งให้เอาคนนั้นไปเวณแถญชาย ใหญ่ชายคืเงินสกลยใด ถ้าพนักกว่า
เดือนหนึ่งเจ็บป่วยเป็นประการใด ๆ ทุนว่าเป็นพิบแทนายใดจะวาแถญชายนนั้นมิได้ ทานไว้
กำหนดคืเดือนหนึ่งจึงเอาเป็นชาคคาคา ถ้ามีผู้ชียงทวาทาสนั้นเป็นบาวไพรผู้คนทนไซ
จึงใหญ่ได้ไลเอาเบญแถญชาย ... 1

1.2 ทาสชายฝาก หมายถึงไพร่พลเมืองที่ถูกซื้อขายไปเป็นทาสในราคาไม่
เกินราคาค่าตัวสูงสุดของบุคคลที่กฎหมายกำหนดไว้² จึงมีความปรากฏในกฎหมายว่า " มาตรา
หนึ่งทาสชายฝากหญิงค่าสิบสองแสน ชายค่าสิบสี่แสน " ³ ทาสลักษณะนี้ อนึ่งทาสชาคคานั้น
นายเงินสามารถนำไปขายให้กับนายเงินอื่นต่อไม่ได้ ในกรณีนี้ ผู้ขายจะค้องมีฐานะเป็น "ผู้ขาย
นายประกัน" ซึ่งค้องอยู่ในกำหนดกฎหมายการซื้อ - ขายทาสชาคคาคาเช่นกัน กฎหมายกำหนดควา
มีฐานะเป็นไทยครั้งทาสครั้ง คือยังค้อมีพันธะหน้าที่ค้องรัฐในการถูกเกณฑ์แรงงานและเสียภาษี
อากร ทาสชายฝากนี้กฎหมาย กำหนดควานายเงินไม่มีสิทธิเหนือคัวทาสเต็มที ไม่สามารถที่จะ
เขียนที จองจำหรือนำไปจำคุกแทนนายเงินได้ ทั้งเมื่อยามป่วยไซ้ นายเงินก็ค้องเลี้ยงดูรักษา
จะเห็นว่า กฎหมายไค้ระบุไว้อย่างชัดเจนถึง การใช้สอยทาสชายฝาก
นั้น จะค้องเป็นไปในลักษณะ "ให้ค้อยไซ้ค้อยสอยอย่าให้ทำร้ายแถญคนทาน"

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "พระไอยการทาส มาตรา 44," หน้า 223.

² เรื่องเดียวกัน, "มาตรา 9," หน้า 314.

³ เรื่องเดียวกัน, "มาตรา 42," หน้า 318 , และเงิน 1 ตำลึง เท่ากับ

1 แสนเบญ คังนั้น สิบสองแสน และสิบสี่แสน คือราคาค่าตัวสูงสุดของบุคคล ที่กฎหมายระบุ
ไว้คื 14 ตำลึง
หญิง 12 ตำลึง .

"...ถ้าเจ้าเบ๊มีคตก็ประการใด ๆ เอมมันผู้หสาให้ไปต่างตัวแลมันตองคี่ จำ โส ทรวน
 ชื่อคา ทวนควยหน้ง จ่าตากกแกชากกณ แชน้ำทาระกัถ ค่างทวักคี่ค่าง บุตร ภรรยา
 หน้อง ท้องพันธุคนกคี่ ทานว่าเจ้าเบ๊นนั้นมิชอบ..."¹ และ "...ให้ค้อย ไซ้ สอย ฝักหลัง
 สิ่งโคท่าแก่พอควร อย่าให้เจ้าลินชมเหงใส่ ชื่อคา โสทรวน คี่จำท่าโดยอุก มีมากเจ็บ
 หักบอค ประการโค ทานว่าเจ้าลินมิชอบ..."

นอกจากนี้ถ้าหากนายเงินละเมิกกฎหมายคัยการเขียนคี่ หรือ จองจำทาสชายฝาก
 กฎหมายคัยบ่งว่า ให้ทาสชายฝากนั้น กลับคืนเป็นไพร่พลเมือง ใดโดยไมตองจ่ายค่าตัวคืนให้กับ
 นายเงิน คังความในกฎหมายว่า "...ถ้าเอมมันไปทวนควยลวคหน้งไซ้ จะเอาค่าตัวทาสนั้น
 มิได้เลย..."² และหากนายเงินนำตัวทาสชายฝากไปรับโทษจองจำแทนนายเงิน กฎหมาย
 กำหนดให้ค่าตัวทาสลดลงเหลือเพียงครึ่งเดียวเท่านั้น³

อนึ่งการที่ไพร่พลเมืองเปลี่ยนสถานะไปเป็นทาสชายฝากนี้ นอกจากกฎหมายจะระบุ
 ให้ทำสัญญาซื้อขายทาสใน "สารกรมธรรม์" แล้ว นอกจากนี้นายเงินสามารถที่จะขายทาสชาย
 ฝาก นี้ให้กับนายเงินอื่นอีกต่อไปได้ ในราคาค่าตัวของทาสชายฝากนั้น ผู้ขายก็จะต้องมีฐานะ
 เป็น "ผู้ขายนายประกัน" และคงอยู่ในกำหนดกฎหมายการ ซื้อ - ขาย ทาสชายฝากนั้นเช่นกัน
ทาสชายฝากแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ไพร่พลเมืองที่ผ่านการซื้อขายกลายเป็นทาสชายฝาก แล้วนำตัวเข้ารับใช้นายเงิน
 กฎหมายเรียกทาสในลักษณะนี้ว่า "ทาสชายฝากประจำเชิงกระยาเบ๊" ⁴

¹ เรื่องเดียวกัน, " มาตรา 5;" หน้า 313.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกันและในมาตราที่ 9 ก็มีความว่า "ทานว่าเจ้าลินมิชอบ แลให้ใหม่
 ผู้ทานนั้นเป็นส่วน ทาส ไท ไทยกแก่เบ๊ยส่วนทาสนั้นไว้ เอาส่วนไทนั้นใหม่ผู้ทำเป็น สิ้นใหม่
 หิโนย กิ่ง .

⁴ เรื่องเดียวกัน, " มาตรา 5," หน้า 33.

2. ไพร่พลเมืองที่ผ่านการซื้อ ชาย กลายเป็นทาสชายฝาก แต่มิได้เข้ารับใช้คนงาน ให้แก่นายเงิน กลับส่งคอกเบี้ยแทนแรงงานของตนเรียกทาสในลักษณะนี้ว่า "ทาสไถ่ผูกคอก"

การซื้อ ชายทาส "ไถ่ผูกคอก" มีลักษณะเหมือนกับการกู้ยืมเงิน เงินต้นจากการกู้ยืมคือราคาตัวทาสนั่นเอง ทาสจึงมีฐานะเป็นตัวประกันเงินต้น ทาสที่มาจากจากการกู้ยืมเงินนั้นสามารถใช้แรงงานแทนการเสียดอกเบี้ยให้นายเงินก็ได้ จึงมีความปรากฏในกฎหมายว่า "... กุหนี่คือสินทาสเป็นคอกเบี้ย แลเอาผู้คนข้างมาว่าควายไว้ให้ใช้แทนตัวคอกเบี้ยได้..."¹ ในลักษณะนี้ทาสก็จะต้องรับใช้การงานให้กับนายเงิน มีลักษณะเช่นเดียวกับ "ทาสชายฝากประจำเชิงกระยาเบื้อ" แต่ในกรณีทาสที่เกิดจากการกู้ยืมเงินไม่ต้องเข้ารับใช้การงานให้กับนายเงิน แต่ส่งเงินหรือสิ่งของเป็น "คอกเบี้ย" แทนก็ได้ในลักษณะเช่นนี้จึงเรียกว่า "ทาสไถ่ผูกคอก" ก็มีตัวอย่างในจกหมายรัชกาลที่ 3 มีข้อความกล่าวถึงทาสชายฝาก ที่จ่ายเงินเป็นคอกเบี้ยแทนแรงงานคน ความว่า

... หนังสือพระยามหาอำมาตย์มาถึงพระยาพิษณุโลกกรมการ ค่ายจีนเกิดทำเรื่อง ราวยีนยังลูกขุน ณ ศาลาว่า ณ. ปีกุลเอกสก จินชิวเอาอิพุก ภรรยามาฝากชายไว้ กับอำเภทพิ ภรรยาจีนเกิด เป็นเงินตรา จินชิวขอผูกคอกเบี้ยอิพุกขึ้นมาทำมาหากิน ณ. เมืองพิษณุโลก ...²

จะเห็นว่า "อิพุก" ซื้อชายเป็นทาสชายฝากในราคา 1 ซึ่งนี้ ระบุว่าผู้ชายได้ชื้อผูกคอกเบี้ยในส่วนค่าตัวทาส แล้วนำตัวทาสกลับไปทำมาหากิน แสดงว่า "อิพุก" เป็นทาสชายฝากประเภท "ไถ่ผูกคอก" ที่จ่ายเงินเป็นค่าคอกเบี้ยทดแทนแรงงานที่จะต้องเสียเป็นคอกเบี้ยของทาส "ไถ่ผูกคอก" เป็นไปตามกฎหมายกู้ยืมซึ่งกฎหมายได้กำหนด การกู้ยืมเงินจากเงินต้น 1 ตัวสิ่ง³ จะต้องเสียคอกเบี้ย 1 เฟื้อง ใน 1 เดือน คิดเป็นคอกเบี้ย

¹ เรื่องเกี้ยวกัน, " ลักษณะกุหนี่ มาตรา 60," หน้า 376.

² หจญ., จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 174 ร่างสารกราเรื่อง ความมรดก.

³ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, " ลักษณะกุหนี่ มาตรา 9," หน้า 365.

37.5 ท่อปี ซึ่งนับได้ว่าเป็นอัครกอกเบี้ยที่สูงมาก

การซื้อขายบุคคลเป็นทาสสินไถ่ มีลักษณะต่างจากการซื้อขายสิ่งของธรรมดาอยู่หลายประการกล่าวคือ ถ้อยคำที่ใช้ในการซื้อขาย กฎหมายใช้คำว่า "ไถ่ , ช่วย " หรือ "ฝาก" ในความหมายว่า "ซื้อ"¹ เหตุผลของการใช้คำดังกล่าว เนื่องจากการซื้อขายบุคคลมาเป็นทาส ในลักษณะนี้กฎหมายระบุว่า มีลักษณะเหมือนกับการที่ผู้ซื้อ "ไถ่" หรือ "ช่วย" หรือผู้มีความยุ่งยากทางการเงินให้พ้นจากปัญหานั้น ภัยการให้ยืมเงินจำนวนหนึ่ง ทั้งนี้ ในขั้นต้นบุคคลผู้ซื้อหรือผู้จ่ายเป็นเจ้าของทาสคือ ผู้อุปถัมภ์ตัวบุคคลที่มาเป็นทาสอยู่ในฐานะผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ที่มีหน้าที่ ต้องตอบแทนด้วยการยอมตัวเป็นทาสรับใช้

ทาสขายฝากมีลักษณะคล้ายกับการกู้เงินหรือจำนำหลายประการนั่นคือ ผู้กู้ซึ่งอาจเป็นทั้งนายเงินหรือตัวทาสเองรับเงินจากผู้ให้กู้ไปโดยทำสัญญาที่จำนำตัวทาสไว้ในอำนาจ ผู้กู้เป็นเสมือนตัวประกันเงินกู้หรือที่เรียกในกฎหมายว่าตัวเรือนเบี้ย² ซึ่งตัวทาสหรือตัวเรือนเบี้ยมีลักษณะเป็นหลักทรัพย์ เพราะจำนวนการกู้นั้นนับถือเป็นเงินค่าตัวของทาส เมื่อต้องการไถ่ตัวทาสก็ต้องส่งเงินจำนวนนี้คืนโดยถือว่า การใช้แรงงานทาส คือเป็นการชำระคอกเบี้ยในเงินต้น ทั้งปรากฏความในกฎหมายว่า "...คอกเบี้ยนั้นเอามีไต่เพราะใช้แรงมัน..."³ และในบางกรณีผู้ขายหรือตัวทาสอาจจะตกลงกับนายเงินที่จะขอจ่ายคอกเบี้ยแทนแรงงานทาสอัครคอกเบี้ยที่กำหนดไว้ในกฎหมาย. จากข้อความในกฎหมาย "ขายฝาก" มีความหมายถึงการนำทาสไปฝาก นั่นคือ นายเงินไม่มีกรรมสิทธิ์ในตัวทาสอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้ทาสจึงยังมีฐานะของการเป็น "ไท" อยู่ด้วย ในความหมายของการเป็น "ไท" หมายถึง การเป็นพลเมืองของรัฐ คือ การมีพันธะหน้าที่ต่อรัฐในการเกณฑ์แรงและเสียภาษีอากร นอกจากนี้ยังเป็นผลให้อำนาจของนายเงินที่มีเหนือทาสมีจำกัดอยู่ด้วยดังกล่าวแล้ว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, " ลักษณะทาส มาตรา 3," หน้า 313.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, " ลักษณะกู้หนี้ มาตรา 2," หน้า 376.

ในการซื้อขายทาสทุกประเภทนั้นกฎหมายได้กำหนดให้ทำสัญญาซื้อขายทาสที่เรียกว่า "สารกรมธรรม์" ไว้เป็นหลักฐานสำคัญ แต่เนื่องจากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในรัชกาลที่ ๑ บ้านเมืองมีใค้อยู่ในภาวะปรกติเต็มที่ ปรากฏหลักฐานการหลบหนีของทาส และการฟ้องร้องแย่งชิงกรรมสิทธิ์ในตัวทาสเพราะสารกรมธรรม์ไม่ได้ผ่านการรับรู้จากเจ้าหน้าที่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงได้ออกกฎหมายให้ทำสัญญาซื้อขายทาสใน "สารกรมธรรม์" ขออนุญาตเจ้าหน้าที่ ในเมืองหลวงให้ทำต่อหน้าลูกขุน ณ. ศาลาหลวง ส่วนนอกเมืองหลวงให้ทำต่อหน้า นายอำเภอ กำนัน หรือ กรมการเมือง เพื่อจะระงับคนฉ้อโกงในแผ่นดิน¹ แต่เนื่องจากพระราชกำหนดนี้ไม่ชัดเจนเนื่องจากการทำสารกรมธรรม์ก่อนหน้านั้น ผู้ขายนายประกันก็นำเงินนั้นมาทำสัญญาซื้อขายทาสกันเอง โดยมีเจ้าหน้าบ้านเมืองเป็นพยาน คึงนั้นเมื่อมีกรณีพิพาทแย่งชิงกรรมสิทธิ์หรือคดีวิวาทอื่น ๆ ในลักษณะทาสเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจึงไม่ยอมรับสารกรมธรรม์นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงให้ออกพระราชกำหนดใหม่ในปี พ.ศ. ๒๓๓๘ ว่า ในการซื้อขาย หรือ "ไต่" ทาสนั้นผู้ขายนายประกัน และนายเงินต้องทำสัญญาซื้อขายทาสไว้ในสารกรมธรรม์ไว้เป็นหลักฐานสำคัญโดยมีเจ้าหน้าบ้านเมืองก็ไต่ ถ้าหากเป็นกรณีที่ผู้ขายนายประกัน นายเงินและทาสรู้จักกันคุ้นเคยและมีสักขีพยานรับรองการซื้อ ขายนั้นในสารกรมธรรม์ไว้เป็นหลักฐานสำคัญอยู่แล้ว แต่ในกรณีที่ผู้ขายนายประกัน นายเงิน และทาส ไม่รู้จักกันมาก่อน การทำสัญญาซื้อขายทาส ในสารกรมธรรม์ต้องทำกันต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมือง

ในสารกรมธรรม์ จะมีรายละเอียดเกี่ยวกับการซื้อ - ขายทาสเช่น ชื่อของทาสเพศ คำทมิ รูปพรรณ ชื่อของผู้ขายนายประกัน และ ชื่อของนายเงิน ในฐานะเป็นผู้ซื้อ และ ราคาค่าตัวของทาส จึงอาจกล่าวได้ว่า สารกรมธรรม์ เป็นเอกสารที่แสดงความผูกพันระหว่างผู้ขายนายประกัน นายเงิน และ ทาส²

¹ เรื่องเดียวกัน, " พระราชกำหนดใหม่," หน้า 371.

². คุรายละเอียดในภาคผนวก ข, ค.

2. ทาสเชลย

ทาสเชลย เป็นส่วนหนึ่งจากเชลยศึกที่กวาดต้อนมาจากการทำสงครามเชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนมานี้ ตามกฎหมายแล้วจะถือว่าเป็นกำลังคนในสวนพระมหากษัตริย์ "... พระเจ้าอยู่หัวใช้ไปในการสงครามได้ ช้าง ม้า ผู้คนเครื่องสาครราช และทรัพย์สินของจะเป็นของหลวงนั้นให้เอามาถวายแก่ พระเจ้าอยู่หัว..."¹ เชลยศึกพวกนี้จะถูกเรียกว่า "คนหลวง"²

ส่วนหนึ่งของเชลยศึกนี้ พระมหากษัตริย์จะพระราชทานให้เป็นบำเหน็จรางวัลแก่ผู้มีความดีความชอบในการทำสงคราม คือ บรรดานายทัพนายกองที่ร่วมไปกับกองทัพเชลยศึกที่พระราชทานให้เป็นบำเหน็จรางวัลนี้ เรียกว่า "ทาสเชลย"³ โดยรวมเข้ากับเครื่องพิทยา⁴

ทาสเชลยเหล่านี้มีหน้าที่ ทำงานภายในบ้านเรือนของขุนนางที่เป็นเจ้าของหรือทำงานรับใช้อื่น ๆ ตามคำสั่งของขุนนางที่เป็นนาย ไม่ต้องมีพันธะผูกพันต่อรัฐ นั่นคือ ไม่ต้องจ่ายเงินค่าราชการ หรือให้แรงงานแก่รัฐซึ่งต่างกับทาสบางประเภท ทั้งนี้เนื่องจากทาสเชลยเหล่านี้มีฐานะเป็น "เชลยทาสชาคสีหิ" ที่พระมหากษัตริย์ได้พระราชทานให้กับขุนนางเป็นส่วนตัวจึงปรากฏในกฎหมายตราสามดวง พระราชบัญญัติรัชกาลที่ 1 ที่ว่า

... พระราชกำหนดคบทพระไอยการลักษณะทาสเชลย ซึ่งเสนาอำมาตย์ข้าราชการทหารโยธา ทั้งปวงไปกระทำการแรงสงครามคินครโค ๆ มีใจห้าวไกชายหญิง หมูปีจามิตรมาเป็นเชลยทาสชาคสีหิ ผู้ใดนั้นก็เป็นผู้สรับภาพเลี้ยงดูรักษาบางทีก็มีเมตตาให้สอยโดยปกติ ฉับบุตรหลาน แลให้บวชเรียนก็มีบ้าง บางทีผู้ใดเชลย

¹ เรื่องเดียวกัน, "พระไอยการอาชญาหลวง มาตรา 70," หน้า 497.

² หอญ., จกหมายเหตุนักฎรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 86 เรื่องชำระหมู่คนหลวง.

³ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "พระไอยการมรดก มาตรา 33," หน้า 354.

⁴ เครื่องพิทยา หมายถึง สิ่งของที่ไ้มาจากสงครามมาแบ่งกันระหว่างทหาร หรือสิ่งของที่ไ้กันอยู่ในราช การทหาร... เช่น ช้าง ม้า ยาวุธ ข้าทาส.

มาไม่เมตตปราณี ร้ายกาจหยาบซ้ำใช้สอยเกินการทนทานอยู่ควมมิได้...¹

ทาสเชลยนี้จะตกเป็นสิทธิ์ขาดแก่แม่ทัพนายกองที่ไ้รับคือ "หมู่ปัจจามิตรมาเป็น
เชลยทาสชาคสิทธิ์"² ซึ่งหมายความว่าทาสเชลยนี้จะไม่มืสิทธิ์ไ้ตัวเองออกจากกา
เป็นทาสรับใช้นายไปจนตลอดชีวิต บุตรหลานของทาสเชลยเหล่านี้ก็จะตกเป็นมรดกใน
กาารรับใช้กาางานแก่นาย หรือลูกหลานของนายค้อไปอีกค้ว ซึ่งจะเห็นไ้จากกฎหมาย
มรดกที่กล่าวว้า

... สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวพระราชนานุคุณ ช่างม้าและทรัพย์สินของแ่ผู้ไ้
ก็เป็สิทธิ์แ่ผู้รับพระราชนานุคุณ ถ้าแลเมือหน้าไปชาคคนซึ่งพระราชนานุคุณเกิดลูก
ชายหญิงสืบไปก็ให้เป็สิทธิ์แ่ผู้นั้น แม่เขาผู้ไ้รับพระราชนานุคุณสินทรัพย์พ้ชานุคุณ
ค้ายและพ้ของลูกหลานเขายัง แลชาคคนสินทรัพย์ซึ่งมีมากน้อยเท่าไ้ นอกคว้า
เครื่องพ้ชานุคุณก็ให้เป็สิทธิ์แ่ผู้เป็นพ้ของลูกหลานนั้น...³

นอกจากที่ทาสจะรับใช้นายและลูกหลานแล้ว เชลยศึกที่เป็หญิงอาจจะตกเป็
ภรรยาของนายค้ว⁴

อาจกล่าวไ้ว้า ทาสเชลยนั้นเป็บ้าเห็นจางวัลอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์
พระราชนานุคุณแม่ทัพนายกองนอกเหนือจากกาเพิ่มพูนยศฐาบรรดาศักดิ์

ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในพ.ศ. 2350 พระ
องค์ไ้ทรงออกกฎหมายใหม่ที่จะเปิดทางให้ทาสเชลยสามารถไ้ถอนตัวไ้ แต่กำหนด
อัตรากาไ้ถอน สูงกว่าทาสประเภทอื่น ๆ กล่าวคือ ในขณะไ้ค่าตัวสูงสุคสำหรับลูกทาส

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "พระบรมบัญญัติ มาตรา 22," หน้า 22.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, "ลักษณะมรดก มาตรา 33," หน้า 354.

⁴ เรื่องเดียวกัน, "ลักษณะบัญญัติ มาตรา 32," หน้า 283.

นั้นลูกทาสหญิงเสีย 12 คำสั่ง ลูกทาสชายเสีย 14 คำสั่งแค่ทาสเชลยต้องเสียมากกว่า กล่าวคือ ทาสเชลยหญิงจะเสีย 14 คำสั่งและทาสจะเสีย 16 คำสั่ง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเชลยศึกจำนวนไม่น้อยจะไม่ถูกกำหนดฐานะเป็นทาสแต่จะมีฐานะ เช่นเดียวกับไพร่หลวงที่จะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน หรือเกณฑ์ส่วย และทำหน้าที่อื่นตามพันธะหน้าที่ของไพร่หลวง โดยพระมหากษัตริย์จะทรงจัดหาที่ดินที่อยู่อาศัยเพื่อใช้ทำมาหากินก่อให้เกิดเป็นชุมชนเชื้อชาติต่าง ๆ กันเช่น พม่า มอญ ญวน เขมร ลาว ชุมชนเหล่านี้และลูกหลานที่สืบเชื้อสายต่อมาจะอยู่ในสังกัดเดียวกันกับมิกา มารคาคือไปและเมื่อมีการศึกครั้งใหม่หรือการกวาดต้อนผู้คนเข้ามาใหม่หรือมีการอพยพเข้ามาใหม่ก็จะนำมารวมกับชุมชนเดิมซึ่งเชื้อชาติเดียวกันเช่น เชลยศึกจากเวียงจันทน์ที่ถูกเกณฑ์เข้ามาเมื่อพุทธศักราช 2372 นั้น รัชกาลที่ 3 ทรงจัดแบ่งเชลยที่มีพวกห้องญาติพี่น้องที่ถูกเกณฑ์มาก่อนแล้วให้ไปอยู่ตามกลุ่มของตน¹

3. ทาสจากการค้าภายนอก

หมายถึงทาสที่ได้มาจากภายนอกราชอาณาจักรที่ถูกลักพาตัวมาค้าขาย การนำทาสประเภทนี้เข้ามาค้าขายเข้าใจว่าจะนำเข้ามาทั้งทางบก และทางทะเล ดังปรากฏข้อความกล่าวในกฎหมายถึงการเปรียบเทียบการขายทาสระหว่างทาสที่ภูมินิยมสินค้าทาสที่ได้จากการซื้อในเรือสำเภา² เป็นการแสดงให้เห็นว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นได้มีการค้าขายทาสที่นำมาจากภายนอกราชอาณาจักรที่นำมาจากทางทะเล

การค้าขายทาสภายนอกที่นำมาจากทางบกนั้นปรากฏในข้อเขียนของ John B. Murdoch กล่าวถึงการค้าทาส ซึ่งมีบทบาทสำคัญในทางเศรษฐกิจในเมืองจำปาศักดิ์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าทาสและสินค้าอื่น ๆ ทาสจากเมืองจำปาศักดิ์ก็จะถูกส่งไปยังจวบ

¹ หวญ., จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1191 เลขที่ 4 เรื่องสารตราถึงผู้รักษากรุงเก่า.

² เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "พระไอยการทาส," หน้า 314.

โคราช และกรุงเทพฯ¹

การค้าขายทาสที่มาจากภายนอกนี้ มีมาก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานว่าคนไทยได้มีส่วนร่วมในการซื้อขายทาสด้วยนั้น คือ การจับกุมชนชาติเข้ามาซื้อขายเป็นทาสระหว่างคนไทยและคนลาว จนกระทั่งคำว่า "ข้า" ซึ่งเดิมหมายถึงทาสชนชาตินั้นกลายเป็นคำสามัญที่หมายถึงทาสในภาษาลาว

การค้าทาสภายนอกที่เป็นพวก "ข้า" นี้มีมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อประกาศเลิกทาสทั้งหมดในปี 2448 แล้วยังปรากฏในรายงานว่ายังมีการจับชนชาติเข้ามาขายเป็นทาส แล้วนายเงินก็จัดการแรงงานกันในหมู่พวกทาสเป็นชาติข้า หรือแต่งงานกับทาสชนชาติลาวบ้าง² จนเกิดลูกหลานสืบต่อมาอีกมากคนไทยนอกจากจะร่วมอยู่ในกิจการซื้อขายทาสข้า³ แล้ว บางคนยังออกจับเข้ามาเพื่อชดใช้หนี้สินที่ตนไถ่กู้ขึ้น หรือเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้า เช่น นำเข้ามาแลกข้าวทาสข้าที่ถูกจับมาขาย จะต้องเจาะรูหูไว้ด้วย⁴

¹ John B. Murdoch , The 1901 - 1902 "Holy Man's Rebellion, " Journal of the Siam Society (January, 1974) volume 62, part 1, P 47-66.

² หจร., เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบาณสมุททิพิเศษ ตักจากหนังสือราชการ ปีออกมศก 1246 เล่ม 25, หน้า 262.

³ การจับเข้ามาขายเป็นทาสมีความปรากฏในสำเนาพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 ว่า "เรื่องที่ได้จับเข้ามาเป็นทาสเป็นการสำคัญมากอยู่ จะต้องมิหนังสือไปถึงหลวงภักดีณรงค์ให้ห้ามปรามเสียอย่าให้ทำต่อไป เพราะมีใช้สัดคว่เค็รจฉานที่จะจับเอามาใช้สอยซื้อขายแลกเปลี่ยนกันนั้นไม่ไค้" อ้างถึงใน หจร., เอกสารรัชกาลที่ 5 สืบค้นจากสมุดสำเนาพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่ 33 ร. ที่ $\frac{637}{45}$ เล่มที่ 9 หน้า 131.

⁴ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นางฉันทวัน และนางลอม แรกเรื่อง จังหวัดอุบลราชธานี, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน พ.ศ. 2524.

4. ทาสจากการลงโทษโดยคำสั่งศาลในลักษณะต่าง ๆ

4.1 ทาสจากหนี้สิน: หรือทาสลูกหนี้

หมายถึง โพรพลเมืองที่ตกเป็นทาสเนื่องจากภาวะของการเป็นหนี้สิน เมื่อไม่สามารถที่จะชดใช้หนี้สินให้กับเจ้าเงินได้ กฎหมายกำหนดให้หน้าตัวผู้กู้นั้นขายตัวเป็นทาส เพื่อนำเงินมาชดใช้หนี้สินให้กับเจ้าเงินแทนดังปรากฏในกฎหมายว่า " ... กูหน้ท่านเมื่อเป็นไท แลจำเนียรเปแลผู้ยกเป็นทาสท่าน แลให้เอาตัวผู้ถือหน้้นออกมาที่ค้าขายแจกแก่เจ้าหน้ทั้งปวง..... เบี้ยใครมากได้มาก เบี้ยใครน้อยได้น้อย ... " ¹

ในกรณีที่โพรพลเมืองใดมีหนี้สินล้มพันตัวและมีเจ้าเงินหลายคนเมื่อไม่สามารถชดใช้หนี้สินได้ กฎหมายกำหนดให้ยึดเอาทรัพย์สินทั้งหมดของผู้กู้ รวมทั้งตัวผู้กู้ขายเสียเพื่อนำเงินมาชดใช้คืนให้กับเจ้าเงินทั้งหลาย โดยกำหนดว่าเจ้าเงินตามกฎหมายคือผู้ที่มีหลักฐานการกู้ยืมเงินในสารกรมธรรม์เท่านั้นจึงจะได้รับเงินคืน โพรพลเมืองที่ถูกกฎหมายให้หน้าตัวไปขายเป็นทาสในลักษณะนี้จะเป็น "ทาสซาคคา" ดังปรากฏในเอกสารว่า

... ทวยราษฎรทั้งหลายมีทุกชั่งวลมีอาสนะกูหน้ท่านเจ้าเงินให้เรียกหาออกมาผู้กูหน้เป็นหน้ " หลายแห่งหน้สินล้มพันตัวหาอันจะใช้มิได้พิจารณาเป็นสี่จว่ากูหน้ถือสินท่านจริงให้ผลัด 3, 5, 7, วัน เป็น 15 วันถึงผลัดมิไคให้จำชื่อแซ่น้ำ 3 วัน ทากแคะ 3 วันอย่าให้มที่อันกำบัง ถ้ามิไคให้พระสุภาวดีสืมสาวเอาลูกเต้าซาคคน ช้าง ม้า วัว ควาย เหี้ย เรือ เรือกสวน ไร่นา ที่คินให้แก่เจ้าสินโดยควรแก่สินท่าน ถ้ามิไคท่านให้ยื่นขายซาคคาตัวผู้ถือหน้้นเท่าไคให้เอาแจกแก่เจ้าหน้ทั้งหลาย ผู้ไคให้เรียกก่อนไค 2 ส่วนกว่านั้นไคคนละส่วน เงินใครมากได้มาก เงินใครน้อยได้น้อยแล ซึ่งเจ้าหน้มิไคเอาสารกรมธรรม์ออกมาให้ตระลาการ เรียกจะเอาเงินนั้นท่านมิให้ไคส่วนแจกนั้นเลย ถ้าคนแลคอกของเจ้าหน้ทั้งปวงเหลืออยู่มากน้อยเท่าไค ซึ่งใช้มิครบมิพอนั้นก็เป็นพับแก่เจ้าสินทั้งปวงนั้น ... ²

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, " ลักษณะกูหน้ มาตรา 2, " หน้า 374 .

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 375.

สาเหตุหนึ่งของการที่ไพร่พลเมืองต้องเปลี่ยนสถานะจากไทเป็นทาสนั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นผลมาจากการกู้หนี้ยืมเงินที่ต้องเสียดอกเบี้ยในราคาสูง ดังปรากฏว่าอัตราดอกเบี้ยตามกำหนดกฎหมายในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีจำนวนถึง 1 เฟื้องต่อ 1 คำลึงในเวลา 1 เดือน ซึ่งเท่ากับร้อยละ 37.5¹ การที่อัตราดอกเบี้ยสูงมากนี้เองหากไม่สามารถชำระหนี้หรือดอกเบี้ยได้ตามกำหนดเวลาดอกเบี้ยจะทวีจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ อัตราดอกเบี้ยดังกล่าวจะทวีคูณจนสูงเท่ากับเงินต้นในเวลา 2 ปี 8 เดือน² หากผู้กู้ไม่สามารถชดใช้หนี้สินให้กับเจ้าเงินได้กฎหมายก็กำหนดให้หน้าเอาบุตร ภรรยา และทรัพย์สินทั้งหมดรวมทั้งผู้กู้ชายตัวเป็นทาส เพื่อนำเงินชดใช้หนี้สินให้กับเจ้าหนี้ ดังกล่าว

ทั้งนี้ ปรากฏเรื่องราวในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ที่แสดงถึงการตกเป็นทาสของบุตรภรรยา ของลูกหนี้ในกรณีนายมีอำแดงทำสารกรมธรรม์กู้เงินเงินฮวก 9 คำลึง ต่อมาดอกเบี้ยเท่าเงินต้น นายมีต้องใช้เงิน 18 คำลึง 2 บาท และสมบัติของตัวที่ค่าเป็นเงินออกใช้คือ

เรือมาท	1	ลำยาว	11	ศอกราคา	3	บาท
เงิน	3	คำลึง			=	12
น้ำมันยาง	200	ทะนาน	1	คำลึง	1	บาท = 5
ไทร	200	ชุก		ราคา		4

รวมทั้งหมด 11 คำลึง ยังขาดอีก 1 คำลึง ซึ่งเงินฮวดยกให้ต่อมานายมีก็ต้องเอาอำแดงคำภรรยา มาขายผูกคอกอีกเป็นเงิน 7 คำลึง 2 บาท ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีเหลือทรัพย์สินเพียงพอที่จะประกัน จึงต้องนำเอาเมียเป็นทาสประกันเงินกู้เมื่อครบ 2 ปีเศษดอกเบี้ยทบต้น นายเงินเรียกเงินคืนแต่นายมีเกิดตายไปทำให้อำแดงคำ พ้าอายนุ่บุตรชายและอัสนุ่บุตรสาว - แ่เงินฮวกผูกคอกเป็นเงิน 10 คำลึง เพื่อเอาเงินไต่หูกช่ยาก

¹ เรื่องเดียวกัน, "มาตรา 9," หน้า 365.

² Smith, Siam Repository, Volume 1, p.93

มารดา ทำให้ย่าแคงคำหุคออกจากทาสด้วยเงิน 15 ตำลึงต่อมาอีก 3 ปีเงินฮวคจะเอาเงินส่งค่าตัวของฮีสทาสคืน โดยเอาตัวทาสไปขายตึงเงินต่อเจ้าหน้าที่รัฐตระลาการก็บังคับให้อ้ายนุ่ญาคี ซึ่งยังเป็นทาสอยู่ส่งทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยรวม 1 ชั่ง "...อ้ายนุ่ญาคีว่าเหลือสติกกำลัง..." คังนั้นตระลาการ จึงต้องคืนฮีสทาสตัวเรือนเบี้ย มาให้เงินฮวคใช้ค่างเงินต้นและดอกเบี้ยต่อไป..."¹

ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่าลูกหนี้ที่ไม่สามารถชำระหนี้ในเงินต้นและดอกเบี้ยจนคองนำบุตรหรือภรรยาชายตัวเป็นทาสเพื่อนำเงินมาใช้หนี้นั้น ตัวเจ้านั้นนายเงินมักจะมีลักษณะเป็นนายทุนเงินกู้ที่ออกเงินให้กู้ยืมเป็นอาชีพ² ในกรณีดังกล่าวก็เช่นกันปรากฏว่าเงินฮวคเป็นนายทุนเงินกู้ ซึ่งมีสารกรมธรรม์ทาสชายตัวบ้าง สารกรมธรรม์ภูหนันมีลูกหนันอยู่เป็นจำนวนมากด้วย³

ทั้งนี้ข้อบังคับตามกฎหมายรวมไปถึงกรณีการที่บุคคลเป็นหนี้พระราชทรัพย์ของหลวง เช่น การเป็นหนี้ค่วยการเบียดบังเงินส่วยค่าราชการ ซึ่งถือเป็นพระราชทรัพย์ของหลวง มูลนายมีหน้าที่เก็บเงินเหล่านี้ส่งพระคลังหลวง เมื่อไม่นำทรัพย์สินเหล่านั้นมาส่งมูลนายก็ถือว่า เป็นหนี้พระราชทรัพย์ของหลวง โดยมีรัฐเป็นเจ้าหนี้ ลูกหนี้กรณีนี้จะต้องถูกบังคับตามกฎหมายลักษณะภูหนันดังกล่าว เช่นเดียวกัน

ดังปรากฏในคดีความขุนพิพิทักดิ์ นายกองไพร่หลวงส่วยเหล็กเก็บเงินค่าราชการส่วยตัวเล็ก แล้วนำเงินไปใช้สอยไม่นำเงินมาส่ง คังนั้นตัวขุนพิพิทักดิ์จะถูกนำตัวมาจำตอหเร่งเงิน แล้วนำทรัพย์สินมาตีค่าขายเช่นกัน ทรัพย์สินของขุนพิพิทักดิ์จะถูกนำออกตีค่าขายได้แก่

¹ หุญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 116 ร่างตราเรื่องเงินฮวคทำเรื่องรាយยื่นต่อศาลลูกขุน เรื่องลูกหนี้คกค่าง.

² ผู้ให้กู้ยืม ในที่นี้หมายถึง ผู้มีอาชีพให้กู้ยืมเงิน จากเอกสารพบว่า มีทั้งชาวจีนและชาวไทย คนกลุ่มนี้มีไว้กลุ่มเศรษฐกิจที่เด่นชัด แต่เป็นกลุ่มเศรษฐกิจที่ประกอบอาชีพให้กู้ยืมไปกับการประกอบอาชีพอื่น เช่น เป็นพ่อค้า เจ้าภานายอากร หรือเจ้าของโรงโสมภีในสมัยรัชกาลที่ 5 และเป็นข้าราชการ ผลประโยชน์หรือผลกำไรจากการนี้คือดอกเบี้ย หรือการรับไร้จากการชำระดอกเบี้ยทางหนึ่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คนกลุ่มนี้มีบทบาทไม่เด่นชัดนัก แต่บทบาทของคนกลุ่มนี้จะเด่นชัดขึ้นอย่างมากในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 และสมัยรัชกาลที่ 5.

³ หุญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 116 ร่างตราเรื่องเงินฮวคทำเรื่องรាយยื่นต่อศาลลูกขุน เรื่องลูกหนี้คกค่าง.

ภรรยา	1 คน
ลูกหนี้ขุนพิพิท (มิโซทาส)	3 คน
ทาสมีสารกรมธรรม์	9 คน ¹

อย่างไรก็ตามได้อรรถกถาหมายคุ้มครองผู้ซึ่งมีฐานะเป็นไพร่พลเมืองที่มีหนี้สิน โดยกำหนดว่าหากผู้ผู้มีค้ำหน้าคอกเบี้ยและเงินต้นมาชำระ ให้กับเจ้าเงินภายในระยะเวลา 10 ปีให้เจ้าเงินคิกคอกเบี้ยในระยะเวลา 3 ปีเท่านั้น แต่ถ้าผู้ผู้มีค้ำหน้าคอกเบี้ยและเงินต้นมาชำระให้กับเจ้าเงินเกิน 10 ปีขึ้นไปกฎหมายกำหนดให้เสียคอกเบี้ยไม่เกินจำนวนเงินต้นที่ผู้ใ้ค้ำมา กังความในกฎหมายว่า

...ผู้หนี้ท่านแลได้ส่งคอกเบี้ยแก่เดือนหนึ่งสองเดือน อยู่มามิส่งนายเงินไปทวงคืนเงินก็มีไ้ คอกเบี้ยมิไ้ส่งเป็นชานานนายเงินให้เรียกมายังแพ่ง สุภาตระลา การทวนให้บังคับคอกเบี้ยให้โดยสารกรมธรรม์ให้แก่ 3 ชวน ถ้าแลคืนเงินถึง 10 ปีให้ออกแต่คอกหน้า ...

อนึ่งถ้าผู้หนี้ท่าน ๆ จะเอาคืนเงินแลคอกเบี้ยหากคอกเบี้ยจะให้มิไ้เป็นชานานนายเงินให้ลูกหนี้ทำสารกรมธรรม์กลับเอาคอกเบี้ยเป็นต้น ให้เป็นคอกไปอีกแล้ว อยู่มา นายเงินจะเอาเงินทวนวาทกรรมกลัวโดยจะให้คอกเบี้ยเบี้ยโคจะไ้โดยยากแก่ไพร่เมือง ท่านให้เสียให้แกคอกเบี้ยเคิม ให้บังคับมันชาแต่โดยชอบธรรม

... ทำสารกรมหมัดผู้เงินท่าน มีในสารกรมธรรม์คืนเงินแก่เท่านั้น ๆ แล้วเอาเงินนอกกรณพันนั้นอีกมากนอยเขาไ้คิดก็จจะคิดเอาคอกเบี้ยมิไ้เลยเพราะเป็นเงินนอกกรม...³

ควยเหตุนี้เมื่อผู้ใดไม่สามารถที่จะชคใช้หนี้สินให้กับเจ้าเงินกฎหมายบ่งว่าให้ชายตัวผู้เป็นทาสเพื่อชคใช้หนี้สิน ราคาค่าตัวทาสที่ปรากฏในสารกรมธรรม์จะเท่ากับเงินต้นรวมกับคอกเบี้ยตามกฎหมายที่ระบุไว้ข้างต้น ซึ่งเป็นผลให้ทาสลูกหนี้มีโอกาสได้ถอนตนเองให้เป็นอิสระไ้ โดยการเข้ารับใช้การงานในบ้านเรือนของเจ้าเงินแทนการชำระ

¹ หวญ., จกหมายเหตุกริการกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 47 ร่างตราพระยามหาอำมาตย์ถึงเจ้าพระยามุนินทร์เมืองพิษณุโลก.

² เรื่องกฎหมายตราสามดวง, " พระไ้ยเอารกัณฑ์มาตรา 35," หน้า 371.

³ เรื่องเดียวกัน, " มาตรา 36," หน้า 371.

คอกเบี้ยซึ่งกฎหมายระบุให้การรับใช้ของทาส เป็นการชำระคอกเบี้ยทางหนึ่ง

4.2 ทาสจากการรับราชบาท

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานว่า ใ้มีการลงโทษผู้กระทำความผิดในคดีทางกฏหมายการเป็นทาส หรือถูกขายไปเป็นทาส คดีเหล่านั้นได้แก่ คดีเกี่ยวกับการกระทำความผิดต่อรัฐหรือพระมหากษัตริย์ เช่น คดีการกบฏ การหนีทัพ การเบียดบังพระราชทรัพย์ การล่วงเกินพระราชอาญา¹ บทลงโทษในคดีเหล่านี้เรียกว่า อาชญาหลวง จัดเป็นโทษร้ายแรง ซึ่งผู้กระทำความผิดในคดีดังกล่าวจะต้องได้รับโทษในหลายลักษณะ โทษลักษณะหนึ่งนั้น คือ รับราชบาท แล้วเอาทิวลงหน้าข้าง² หมายความว่า ผู้กระทำความผิดจะถูกลงโทษ ทั้งทางทรัพย์สินและทางร่างกาย การรับราชบาทคือ การรับเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้กระทำความผิด ได้แก่ ลูกเมีย ช้าง ม้า วัว ควาย ช้างคน มาเป็นของรัฐหรือ พระมหากษัตริย์ ส่วนการลงโทษทางร่างกายก็คือ การนำตัวผู้กระทำความผิดไปเป็นทาสให้ช่างหลวงหรือ อาจจะท้องจองจำขังคุก ทอดกจนประหารชีวิต บรรดาลูกเมีย ช้างคน ที่ต้องโทษรับราชบาท ในเอกสารข้อมูลเรียกคนประเภทนี้ว่า คนรับบาท หรือ คนหลวง กฎหมายอาชญาหลวง ระบุว่า

... ผู้ทวงพระราชอาญาหลวงถึงสิ้นชีวิต แลทรัพย์สินสิ่งของ ช้าง ม้า วัว ควาย ช้างคน ผู้ทวงพระราชอาญาหลวงถึงสิ้นชีวิต แลทรัพย์สินสิ่งของ ช้าง ม้า วัว ควาย ช้างคน ผู้ทวงพระราชอาญาเป็นรับบาทให้ส่งเข้าพระคลังหลวงจนสิ้น ถ้าผู้ใดเอาสะวิญญาณทรัพย์สิน อะวิญญาณทรัพย์สิน ซึ่งเป็นรับบาทนั้นไปฝาก (เทากับ- ขาย) แล้วผู้ใดรับไว้เป็นอนา-ประโยชน์แก่ตน พิจารณาเป็นสัจ ให้เอาทรัพย์สินนั้นทั้งไหมจตุรคุณ ถ้าผู้รับทรัพย์สินไว้ นั้นเห็นจะห้ามประโยชน์แก่ตนแลมันเอาทรัพย์สินนั้นไปถวายพระมหากษัตริย์ท่านว่า อย่าให้มีโทษแก่มันเลย ...³

¹ เรื่องเดียวกัน, " ลักษณะอาชญาหลวง มาตรา 2 ," หน้า 472.

² เรื่องเดียวกัน, " มาตรา 1,4," หน้า 473 - 474.

³ เรื่องเดียวกัน, " มาตรา 98," หน้า 504.

คนระบาทว์ส่วนหนึ่งพระมหากษัตริย์จะพระราชทานให้พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ เจ้าจอมฝ่ายในหรือบุคคลอื่น¹ โดยให้ไปเป็นทาสรับใช้²

4.3 ทาสจากเสียค่าปรับ

คดีความในหลายลักษณะทั้งคดีความลักษณะทั้งคดีความลักษณะละเมิดทรัพย์สินทั้งคดีความลักษณะละเมิดทางร่างกายก็ดี คดีทะเลาะวิวาท คดีอาชญากรรมเหล่านี้ กฎหมายกำหนดให้ต้องเสียค่าปรับ ซึ่งค่าปรับจากคดีความลักษณะต่าง ๆ แบ่งออกเป็น

ค่าสินไหมคือ ค่าปรับเพื่อได้โทษที่ไปทำให้ผู้อื่นเสียหาย³ เงินค่าปรับส่วนนี้เสียให้แก่ผู้เสียหาย

ค่าพินัยคือ ค่าธรรมเนียมสำหรับศาลในการตัดสินคดีความ⁴ เงินค่าปรับส่วนนี้ต้องส่งเข้าพระคลังหลวง

ผู้แพคดี กฎหมายระบุให้เป็นผู้ต้องเสียค่าปรับเหล่านี้หากปรากฏว่า ผู้แพคดีไม่มีเงินมาเสียค่าปรับ ศาลหรือตราการจะจองจำตัวผู้แพคดีไว้ และเรียกเรื่องเงินค่า

¹ หวด., จดหมายเทศน์รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 เล่มที่ 86 เรื่องชำระพมูกคนหลวง.

² คนระบาทว์ส่วนที่เหลือจะถูกลักเป็นไพร่หลวงทั้งหญิงและชาย โดยหญิงจะถูกกำหนดให้ทำงานรับใช้ในพระบรมมหาราชวัง ทำงานหนักต่าง ๆ เช่น ให้เป็นพนักงานวิเศษโรงสี (หุงข้าว) จำโชน เป็นต้น อีกพวกหนึ่งจะถูกลักเป็นไพร่หลวงงานหนักเรียกว่า ไพร่หลวงมาจะถูกใช้งานหนักปรากฏหลักฐานในชั้นหลังว่า ไพร่หลวงพวกนี้มักจะถูกใช้งานหนักเช่น ทำงานเกี่ยวหญ้าให้ช้างหลวง ที่เรียกว่าเป็นตะพุ่นหญ้าช้างหรือกวาดถนน หรือเก็บขยะมูลฝอยในพระบรมมหาราชวัง, หจข., เอกสารรัชกาลที่ 5

ว. 35/7 ไพร่หลวงบำรุงถนน (ร.ศ. 120)

³ ร. แลงกาที, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 196.

⁴ ทอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ,

แปลไทย กาญจน์ สมเด็จพระพิศณุ และยุพา รุมนจันทร์ (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519), หน้า 335.

ปรับเอาจากบุตรภรรยาของผู้แพคดี¹ เนื่องจากกฎหมายถือว่าบุคคลเหล่านี้รวมอยู่ใน กองทรัพย์สินของบิดาหรือสามี วิธีการเร่งรัดเงินค่าปรับจากบุตรภรรยา โดยการทำให้ บุคคลเหล่านี้มาจงจำโดยคดี เรียกเงิน และหากบุตรภรรยา ยังไม่สามารถชำระเงิน ค่าปรับได้ จะถูกนำออกขาย ทั้งนี้บุตรจะถูกขายในราคาตามพิทักษ์เกษียณอายุ ส่วน ภรรยาจะถูกขายตามราคาตลาด² เงินทั้งหมดที่ได้จากการขายบุคคลเหล่านี้จะถูกนำมา เสียค่าปรับ อันจะมีผลให้บิดาหรือสามี ผู้ทองจงจำอยู่หลุดพ้นจากจงจำด้วย

นอกจากนี้ ยังปรากฏกรณีคดีความที่ทำให้ผู้ทองโทษเป็นทาสเพื่อชดใช้เงินค่า ปรับคือ กรณีที่ชายเป็นคู่กับภรรยาของผู้อื่น กฎหมายกำหนดให้บุคคลนี้เสียค่าปรับคือ ค่า สินไหม พิณัย หากไม่มีเงินมาเสียก็อาจจะได้โทษสินไหมได้ด้วยการไปเป็นทาสของสามี หญิงที่ตนเป็นคู่ด้วย ทาสกรณีนี้จะพ้นออกเป็นไทเมื่อนายคือ สามีของหญิงนั้นตาย ไม่ต้อง ตกเป็นมรดกสืบทอดความเป็นทาสต่อไป³

ยังมีคดีความละเมิดทางร่างกายจนถึงตาย คือ คดีความฆ่าคนตาย บาง ลักษณะผู้ที่เป็นเหตุให้มีการฆ่ากันตายจะถูกขาย เพื่อนำเงินมาเสียค่าปรับที่จะนำไปชดใช้ ให้แก่ฝ่ายผู้ตาย ตัวอย่างเช่น คดีที่พ่อแม่ญาติพี่น้องฆ่าชายที่มาลักลอบได้เสียกับบุตรสาว ของคนตายกฎหมายระบุให้ลงโทษโดยขายบุตรสาวนั้นเป็นทาสเอาเงินมาชดใช้ให้แก่พ่อแม่ พี่น้องของผู้ตายเป็นค่าปลงศพผู้ตาย⁴

¹ หากผู้แพคดีไม่มีบุตร ภรรยา หรือทรัพย์สินอื่นใดที่จะนำมาตีค่าชายนำเงินมา เสียค่าปรับได้ กฎหมายให้ท่านจำประจวนไว้ห้ากลางแดดยกย่ำให้มีอันบังจงได้ 3 วัน แล้วจึงเอาตีด้วยสวกหนักก็มิหลายก็ตี โทษคิดตามเงินค่าปรับแสนเบี้ยต่อ 3-5 วันแล้ว "...จงสิ้นเบี้ยสินไหมพิณัยนั้น..." แล้วให้เวนคืนคนร้ายให้แก่เจ้าหนุมานาย... กฎหมาย ตราสามควง, ลักษณะพระสาการ มาตรา 48, หน้า 251.

² เรื่องเดียวกัน, "พระราชกำหนดเก่า" หน้า 617.

³ เรื่องเดียวกัน, "ลักษณะฉัวมัย มาตรา 19," หน้า 280.

⁴ เรื่องเดียวกัน, "มาตรา 85," หน้า 298.

๗. ปัจจัยที่ส่งเสริมการเปลี่ยนสถานะเป็นทาส

1. ปัจจัยจากระบบไพร่และการเกณฑ์แรงงาน

การจัดระเบียบ การควบคุมแรงงานในระบบไพร่ แบ่งกลุ่มคนออกเป็น 2 ชั้นชั้น คือชนชั้นผู้ปกครอง ชั้นใต้แก่พระมหากษัตริย์ ขุนนาง ข้าราชการ พระสงฆ์ และชนชั้นผู้อยู่ใต้อุปการครอง ได้แก่ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน สามัญทั่วไป คือ ไพร่ และ ทาส

พระมหากษัตริย์ทรงใช้สิทธิ ในการเป็นเจ้าของที่ดิน และเจ้าชีวิต ด้วยการเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่บ้านพลเมือง โดยผ่านเจ้าขุนมูลนาย กล่าวคือทรง จัดสรรบุคคลใหม่สนาย ซึ่งก็คือ ขุนนางข้าราชการควบคุมเพื่อเก็บผลประโยชน์ ทั้งทางแรงงาน และส่วยภาษีให้แก่พระองค์

ข้อสังเกตเกี่ยวกับระบบการควบคุมกำลังคน คือความไม่เสมอภาคในการเกณฑ์ทั้งแรงงาน และส่วยเพื่อรัฐ แม้ว่า ทั้งไพร่ และ ทาส จะถูกข่มเหงเบียนไว้ โดยเรียกไพร่ และทาส ที่ผ่านการสักขันธ์เบียนมีมูลนายควบคุมว่า เลกไพร่ และ เลกทาส

เลกไพร่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เลกไพร่หลวง เลกไพร่สม

เลกไพร่หลวง คือไพร่ที่พระราชทานแก่กรมกองต่าง ๆ ซึ่งเปรียบเสมือนหน่วยงานบริหารของรัฐ ไพร่หลวงนี้เป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์โดยตรง¹

เลกไพร่สม คือไพร่ส่วนตัวของขุนนาง ข้าราชการตลอดจนพระราชาวงศ์ เป็นเลกที่ไม่มีสังกัดมูลนาย มูลนายเกลี้ยกล่อมนำมาสั๊กหมายหมู่ไว้ ไ้มากน้อยเท่าใด พระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้มูลนายผู้เกลี้ยกล่อมได้ เป็นเจ้าหมู่ควบคุมเป็นสิทธิ์ เมื่อพระองค์มีราชการ

¹ ปิยะฉัตร ปิติสุวรรณ, การเลิกระบบไพร่ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาวิทยาลัยประสานมิตร ,2524) หน้า 11

"...ก็เกณฑ์กษัตริย์ที่เฉลียวไปแก่เจ้าหมูปอสมควร โห้มีผลประโยชน์แก่เจ้าหมูบ้าง... เจ้าหมูคนใด ตายให้ข้าระเป็นไพร่หลวงทั้งสิ้น..."¹ ปกติไพร่สมมีพันธะที่คงทำงานส่วนตัวให้นาย

เลกทาส คือทาสที่สังกัดชั้นสังกัดมูลนาย อาจจะเป็นทาส - ของมูลนายเอง หรือ อาจจะเป็นทาสของคนอื่น แล้วนำมาสังกัดไว้ให้สังกัดมูลนาย

ทั้งนี้สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 1 มีไพร่หลวงประเภทเดียวกันนี้ ที่ถูกเกณฑ์ใช้ราชการที่เรียกว่า เข้าเคื่อน ออกเคื่อน ในรัชกาลที่ 1 ทรงเกณฑ์ไพร่หลวง เข้า 1 เคื่อน ออก 2 เคื่อน² ส่วนเลกสมและเลกทาสไม่ต้องถูกเกณฑ์ เข้าเคื่อน³ แต่ อาจจะถูกเกณฑ์เฉลี่ยหรือเกณฑ์เฉพาะหน้าที่ ชั่วครั้ง ชั่วคราว นอกจากเวลาสงคราม ทั้งไพร่ และทาสจะถูกเกณฑ์เข้าเป็นกำลังกองทัพเช่นเดียวกันหมด บวรภฏหลักฐาน ในรัชกาลที่ 3 ว่า ได้มีการเกณฑ์เลกสม และ เลกทาส เข้าเคื่อน ออกเคื่อนด้วย โดยเข้าเคื่อนหนึ่ง ออก 3 เคื่อน⁴ และยังมีเกณฑ์ส่วยจากเลกสมเลกทาส โดยเจ้าหม่อมขุน นาย รับพระราชทานเกณฑ์ ส่วยจากพระมหากษัตริย์ แล้วนำมาเกณฑ์เกิดจาก เลกสมและเลกทาส เช่นการเกณฑ์ส่วย ทองคำ ในรัชกาลที่ 3 เมืองฉะเชิงเทรา เรียกเกณฑ์ ทองคำ จากเลกสม นก 2 สลึง เกณฑ์จาก เลกทาส เป็นทองคำหนัก 1 สลึง โดยเลกสมและเลกทาสจะถูกมูลนายคุมออกไปร่อนทองคำเป็น ส่วยถวาย ในอัครราชคังกลาว⁵

¹ หจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบัญญัตินิติพิเศษ เล่ม 7 ที่ 313 คำปรารภ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างในคำกรณบบังคมทูลของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง หน้า 410

² อัญชลี สุสายพันธ์, การเปลี่ยนแปลงในระบบไพร่ (วิทยานิพนธ์ปริญญามหา บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524) หน้า 90.

³ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, พระราชกำหนดคใหม่, มาตรา 17 หน้า 728

⁴ หวญ. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ 144 บัญชีจ่ายเลกสมเลกทาสเข้าเคื่อน

⁵ หวญ. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ค.1212 เลขที่ 68 ใบบอกเมืองฉะ...

จึงเห็นได้ว่า ทาสมีบทบาทหรือหน้าที่ต่อรัฐ เช่นเดียวกับไพร่ เพียงแต่มีพันธะน้อยที่สุด เนื่องจาก ทาสคือผู้ที่กฎหมาย เรียกว่า "ผู้ทุกข์ยาก" ¹ คือเป็นผู้ซัดสนจนทรัพย์สินที่หึงมิได้ แต่แม้ว่าทาสจะเป็นผู้ที่มีทุกข์ยาก มีความซัดสนยากจน จนต้องเป็นทาส แต่รัฐก็ยังเห็นว่า ทาส คือ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอยู่ด้วย และจากปัญหาความขาดแคลนกำลังคนของรัฐทำให้ต้องเกณฑ์ทาสรับราชการค่ายแคโดยเหตุที่ทาสมีความจำเป็นต้องตกเป็นทาส ซึ่งไม่มีอิสระแก่ตัว เพราะต้องรับใช้นายเงินอยู่ รัฐจึงอนุโลมให้ทาสมีหน้าที่ต่อรัฐ ในอัตรา และระยะเวลา น้อยลงไปกว่าไพร่ ทั้ง 2 ประเภท ดังกล่าวแล้ว

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันในการรับราชการของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ทั้ง 3 กลุ่ม ไพร่หลวงจะต้องรับภาระในหน้าที่ราชการต่อรัฐหนักที่สุด เพราะถือว่าเป็นไพร่ของรัฐโดยตรง ส่วนทาสจะเป็นกลุ่มที่ต้องมีหน้าที่โดยตรงต่อรัฐ น้อยที่สุด นอกจากนี้รัฐได้วางกฎเกณฑ์ แบ่งแยก ระหว่างการรับใช้เป็นแรงงานให้แก่รัฐ และการรับใช้เป็นแรงงานให้แก่มูลนาย อย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติมีการละเมิดกฎเกณฑ์อยู่เสมอ โดยมูลนาย 1 คนจะคุมทั้งไพร่หลวงและไพร่สม รวมทั้งทาสด้วย เมื่อรัฐเรียกเกณฑ์ มูลนายมักจะเลือกเกณฑ์แต่ไพร่หลวง และละเลยไม่เกณฑ์ ไพร่สมหรือทาส ทั้งนี้เพื่อเก็บไว้เป็นประโยชน์ส่วนตัว นอกจากนี้บางกรณี ยังนำไพร่หลวง มาใช้ในกิจการส่วนตัวของมูลนายเองด้วย เป็นการบิดเบือนใช้แรงงานไพร่หลวง เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวปะปนไปกับการรับใช้เพื่อรัฐไปพร้อมกัน ไพร่หลวงจึงต้องรับภาระหนักทั้งโดยกฎหมายและทางปฏิบัติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงปัญหานี้ จึงทรงออกประกาศห้ามมิให้นำเอาข้าแผ่นดิน ที่มีต่อพระราชทานให้ไปใช้งานส่วนตัว ²

การเกณฑ์แรงงาน หรือส่งสิ่งของของรัฐ ปรากฏในหลายแนวทาง หลายขั้นตอน ซึ่งงานเกณฑ์จะมีทั้งแก่งานพระราชพิธี งานโยธา งานศาสนา งานการสงคราม

¹ เรื่องกฎหมายมาตราสามคอง, พระไอยการทาส, มาตรา 17 หน้า 315

² หวญ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 เล่มที่ 33-35 ประกาศห้ามเอาข้าแผ่นดินที่ไม่ทรงพระกรุณาไปได้

งานเก็บส่วยส่งรัฐ ทั้งเพื่อการบริโภคของชนชั้นขุนนางและเพื่อการค้าอีกด้วย ทั้งนี้ ปรากฏ ใน รัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการค้ากับต่างประเทศทางเรือสำเภาสินค้าที่จะนำมาลงเรือ คือผลิตผลจากส่วย ที่ทรงเรียกเกณฑ์เก็บจากไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ ผางและไม้แดง เป็นสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาด ทำให้ทรงต้องเกณฑ์ศึกเพิ่ม เพราะยังขาดไม้พอใช้บรรทุก ทรงให้นำเหล็ก ส่วย ทัดไม้ไผ่เพิ่ม และให้คุมมาส่งถึงกรุงเทพฯ "...ให้หันมรสุมสำเภาลวง ห้ามอย่าให้เจ้าหมู่เกาะกุม เลกพวกนี้ไปใช้ทางอื่น ..." ¹

ผลกระทบจากการเกณฑ์แรงงานและส่วยผลิต มีต่อ ไพร่หลวงมากที่สุด เพราะต้องทำหน้าที่เต็มในงานที่ตนไม่มีส่วนได้รับประโยชน์ ไพร่หลวงจึงมักจะหาทางออกโดยการหลบเลี่ยงหรือหนี บรรเทาภาระ บางกลุ่มจะหาทางออกโดยการหลบหนี ไพร่บางส่วน อาจจะหลบหนีไปอยู่ทจมนบ้านขุนนางเจ้านาย ชั้นผู้ใหญ่ ทั้งในกรุง และ หัวเมือง ซึ่งทำให้ขุนนางเจ้านายได้ผลประโยชน์จากคนกลุ่มนี้ ทั้งความร่ำรวย และอำนาจ ²

ไพร่อีกส่วนอาจจะคงอยู่ในระบบต่อไป ด้วยวิธีเปลี่ยนสถานะ จากไทเป็นทาส ซึ่งจะเป็นทางออกที่คิดว่าหนทางแรก การที่ไพร่เปลี่ยนสถานะเป็นทาส อาจจะมาจากปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนจริง ๆ ³ และบางส่วนก็เป็นการเลี้ยงงานในหน้าที่ของไพร่ โดยสมคบกับขุนนางลักลอบออกจากไพร่ แล้วลักเป็นทาสของขุนนาง พวกนี้เรียกกันว่า เป็นทาสสมยอม ⁴ คือเป็นทาสที่ไม่ได้มาจากการซื้อขาย จึงไม่มีค่าตัว

¹ หวญ. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 213 ซ้อมัญชีพัตติกานี
ไม้กระดาน

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3-
รัชกาลที่ 4, หน้า 16.

³ หวญ. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1187 เลขที่ 8 ร่างหนังสือเจ้าพระยา
ยาอัศรมหาเสนาบดี

⁴ หจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบัญชสมุคพิเศษ เล่ม 7

ระบบทาส จึงเป็นทางออกของการหลีกเลี่ยงพันธะหน้าที่ของระบบไพร่โคตทางหนึ่ง
 จากกล่าวได้ว่าระบบทาสช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดในระบบไพร่โคตวิธีหนึ่ง จตุรกระทั้งโคตมี
 การเลิกระบบไพร่ในรัชกาลที่ 5 ทาสจึงเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1
 เป็นต้นมา แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จะทรงพยายามควบคุมจำกัดจำนวนทาส
 ค้าย การห้ามไพร่หลวง ไพร่สม ชายทัวเป็นทาส โดยเด็ดขาด ไพร่หลวงที่มีความทุกข์ยาก
 เคียดกร้อน จำเป็นต้องขายทัวเป็นทาส ก็ยังคงต้องมีสถานะเป็นไพร่หลวงอยู่โดยจกัให้อยู่ในหมู่
 ไพร่หลวงทุกข์ยาก รัชราชการเคื่อนหนึ่ง รับใช้นายเงิน 1 เดือน และห้ามมาหากิน 1 เดือน¹
 ทุกมีค้าย

แต่มาตรการนี้ก็ไม่สามารถลดจำนวนทาส และห้ามมิให้ไพร่หลวง ไพร่สม เปลี่ยน
 สถานะเป็นทาสได้ ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยังทรงแก้ไข ระบบทาสบาง
 ประการ เพิ่มจำนวนไพร่หลวง โดยการเปิดโอกาสให้เชลยศึก ที่พระราชทานให้เป็นสิทธิ
 ซาคเป็นบำเหน็จรางวัลแก่แม่ทัพนายกอง ที่ร่วมสงคราม และทาสเสรีพวกนี้ไต่ทัวออกไม่ได้
 กอนหน้านี้ให้สามารถไต่ตอนทัวออกเป็นไทได้ ค้ายการกำหนดคัพัก ค่าทัวต มเกษียณอายุ และ
 เพศ² เพื่อให้ทาสเชลยเปลี่ยนสถานะกลับมาสู่การเป็นไพร่ และมาเพิ่มแรงงาน ผอนปรน
 แรงงานหนักของไพร่หลวง แต่การเปลี่ยนสถานะของไพร่เป็นทาสยังคงมีอยู่เรื่อยมา จนถึง
 รัชกาลที่ 3 ในรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ไต่ทรงแก้ไข โดย
 การออกกฎหมายให้มุลนายเลื่อนตำแหน่ง โดยการสักเลขหมื่นทัว กล่าวคือ กำหนดการเลื่อน
 ตำแหน่งของมุลนายค้ายจำนวน เลขและสถานะของ เลขที่สักไว้ในสังกัด เช่นถ้านายยอมสักเลข
 ทาสของตน เป็นเลขสม มุลนายก็จะไต่เลื่อนขึ้น 1 ชั้น และเลขสมก็จะไต่เลื่อนตำแหน่งหาก
 นำทาสมาสักไว้กับทัวเองได้ คือเป็นนายคุมทาส 1 คนก็จะพ้นจากสมเป็นเสมียน ทนาย³
 เป็นต้น เมื่อมุลนายคุมเลขกาย เลขล้ม เลขทาส จะต้องเลขเป็นไพร่หลวง

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง , "พระราชกำหนดคัพักใหม่ มาตรา 18", หน้า 730

² เรื่องเดียวกัน , พระราชบัญญัติ จ.ศ. 1260 มาตรา 22, หน้า 596

³ หวญ. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จวช. 1172 เลขที่ 32-34 ประกาศห้าม

เจ้าหมูนายหมวกเบียดบังเลขไว้

ปัญหาเหล่านี้ยังไม่ยุติลงเพราะในรัชกาลที่ 3 ก็ยังปรากฏว่าไพร่พวกนี้ไปช่วยท้าวเป็นทาสกันอยู่และมีอยู่เป็นจำนวนมาก จากจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 1187 กล่าวถึงกรณีที่ไพร่หลวงหญิงชาย กองละว่าส่วย คืบถูก ไปกัณฑ์ยืมสิน แล้วช่วยชายช่วยซื้อเอาไว้เป็นทาส และย้ายไปอยู่ต่างหมวด ก้างกอง เป็นอันมาก ครั้นเจ้าหมื่นจตุตถะเกษศ เสด็จมาใช้ราชการก็ทำไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงออกประกาศห้ามมิให้ราษฎร ซื้อขายไพร่หลวง ไปเป็นทาสอีก ¹

จึงเห็นได้ว่าพันธะหน้าที่ของระบบไพร่ เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งซึ่งทำให้ไพร่ใช้วิธีหลีกเลี่ยงด้วยการ เปลี่ยนสถานะตนเอง เป็นทาส

2. การพนันและอบายมุข

การพนันและอบายมุขต่าง ๆ คือปัจจัย สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนตกเป็นทาสกันมาก โดยเฉพาะการพนันนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า เมื่อทรงนโยบายที่จะเลิกระบบทาสจะต้องเลิกการพนันลงด้วย ² เพราะการพนันทำความเสียหายมาสู่ผู้เล่นในทุกทาง ผู้ที่เป็นไทก็มักจะต้องเป็นทาสในที่สุด ผู้เป็นทาสอยู่แล้วก็จะเป็นทาสต่อไปไม่มีวันหลุดพ้น และทำให้ไม่มีความกระตือรือร้น ที่จะหลุดพ้นออกจากทาส ด้วยถือว่าเมื่อเล่นการพนันหมกตัวแล้วก็ยังมีข้าวให้กินอยู่ นายเงิน ก็ต้องเลี้ยงดู ถึงเสียก็เสียไป ³ โดยเฉพาะลูกทาส เกิดมานายเงินเลี้ยงดูอยู่ไม่ได้ มีงานประจำ นอกจากงานรับใช้นายเงินเล็ก ๆ น้อย ๆ พอมีเวลาว่างก็มักจะเล่นการพนันเป็นเช่นนี้จนตกเป็นนิตย์ไปจนขึ้น ⁴

¹ หมายเหตุ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1187 เลขที่ 8

² หมายเหตุ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 เลขที่ 1534 เรื่องปรึกษาการเลิกทาสและ

มอนเบ็ย

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "พระราชปรารภ ว่าด้วยเรื่องเกษียรอายุ 7" การเลิกทาสในรัชกาลที่ 5 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอุเทนเทพโกสินทร์ (29 สิงหาคม 2499) หน้า 40

⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 41

การพนันไม่ช่วยให้คนเหล่านี้ดีขึ้น ซ้ำยังทำให้ตกต่ำลงมาย แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระราชดำรัสเช่นนี้ก็ตาม แต่ก็ไม่ปรากฏว่าได้มีการเลิกการพนัน ในระยะที่ได้มีการดำเนินการเลิกทาสอยู่ เหตุผลใหญ่น่าจะมาจาก รายได้จากภาษีอากรการพนัน ที่รัฐบาลได้รับมีปริมาณสูงมาก รัฐบาลได้อาศัยเงินจำนวนนี้ชดเชย **หนี้** รายได้ของรัฐที่คงสูญเสียไปในทางอื่นด้วย

คนไทยและคนจีนในไทย นิยมเล่นการพนันหลายประเภท ทั้งเบี้ย ถั่ว โป โป่ หอย ก.ช. การพนันทั้งหมดยกเว้นหอย ก.ช. มีเล่นกันมาแต่สมัยอยุธยาแล้ว แต่เพิ่งจะมีการเรียกเก็บอากรการพนัน ในสมัยอยุธยาตอนปลายนี้เอง รัฐได้รายได้จากอากรพนันโดยการให้ ผู้รับประมูลเก็บภาษีอากร ไปจัดเก็บแทนรัฐบาล ผู้ประมูลได้เรียกวานายอากร จะได้สิทธิผูกขาดเก็บอากรในเขตของตนภายในเวลา ๑ ปี นายอากรมีสิทธิที่จะตั้งบ่อนหรืออนุญาตให้ผู้อื่นรับช่วง ตั้งบ่อนในเขตของตนจำนวนเท่าใดก็ได้ การประมูลเก็บอากร เป็นลักษณะของการค้าขายหนึ่ง ที่ผู้ประมูลได้จะต้องคำนึงถึงผลกำไรด้วย ดังนั้นจึงต้องหาหนทาง ชักชวน ให้ผู้คนมาเล่นการพนันให้มากที่สุด เช่นการตั้งบ่อน ในเขตชุมชนชน หรืออาจจะไปเปิดบ่อน ในสถานที่มีงานรื่นเริง ต่าง ๆ หรือ แม้ในงานวัด ตลอดจน บ้านโคที่มีงาน ทั้งงาน โคนจุก บวชนาค ¹

แม้รัฐบาลอาจจะสังเกตเห็นถึงผลร้ายที่จะตามมาจากการที่ราษฎรพากันเล่นการพนันกันมาก แต่รายได้จากอากรการพนัน ทำให้รัฐบาลไม่อาจจะล้มเลิกได้ ดังนั้นรัฐบาลจึงพยายามจะควบคุม และให้เกิดผลเสียหายแก่ราษฎรน้อยที่สุด ด้วยการออกกฎหมายกำหนดประเภทของการพนัน

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗, ตำนานอากรบ่อนเบี้ย, หน้า 186-187

ที่อนุญาตให้เล่น และกำหนดจำนวนสูงสุดที่นายบ่อนจะทรงขอให้ผู้เล่นการพนันในการเล่น การพนัน เช่น เล่นเบี้ย ในให้เงินสักเมื่อผู้เล่นหมดเงินลงอาจจะทำให้บ่อนแตกได้ จำเป็นต้อง ให้ผู้เล่นยืมเงินโดยกำหนดจำนวนเงิน 160 - 200 บาทเป็นอย่างต่ำ ทั้งนี้พิจารณาจาก หลักทรัพย์ของผู้เล่น เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ บ่าวทาสตามหลัง ไกรนา ข้าวเปลือก เป็นต้น¹ และสำหรับทาสนั้นห้ามมิให้ขายยืมหรือทรงเงินเป็นอันขาด และหากนายบ่อนให้ทรง รongเงินไป ภายหลัง เมื่อทาสเล่นเบี้ยเป็นหนี้มากขึ้นเท่าใดก็ดี นายเงินจะชกใช้ให้เพียง 10 บาท หนี้สินนอกเหนือกว่านั้นเป็นสูญสิ้นไป และหากนายบ่อนยังให้เงินทาสคนเดิมเล่นต่อไป นายเงินไม่ทรงชกใช้แทนทาสอีกเพราะ ถือว่านายบ่อนทำผิดกฎหมาย² กฎหมายนี้ประกาศใช้ ในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่ปรากฏว่าไม่ใคร่ผลทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ต้อง ออกกฎหมายฉบับหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายที่จะควบคุมพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมนี้คือ

... ทุกวันนี้ นักเลงชายหญิงมีชื่อมาเล่นเบี้ย ณ บ่อนตัวไปกำกัก นายบ่อนเอาเงิน เค้าบ่เค้าสะกา ทรงขอให้เล่น เล่นแล้วนายเงินจะเอาเงินซึ่งทรงก็มีโคเกาะกุมจำไว้ เรงรัก มีเจ้าเบี้ยนายเงินมาชักขวางว่า ผู้จำนั้นเป็นทาส ครั้นทราบฝ่าละอองทรงมี พระราชดำริว่า ผู้มีความทุกข์ยากซัดสนจนทรัพย์สินที่พึงมีได้ จึงตกเป็นทาสมิเจียมตัวกลัว หุกซัดก ใจเป็นนักเลงก็หลงโลก เจตนาโดยไมห คฤ อำพรางมิให้นายบ่อนรู้ว่า เป็น ทาสไปเล่นเบี้ย ครั้นเสียก็อุบายมารยา โทหก ยกตนว่ามีทรัพย์สิน ลวงให้นายบ่อนเอา เค้าบ่เค้าสะกาทรงเล่นแก่ตัวท้อไป ที่เสียก็บิศพระไว้ไม่ให้ กลับให้เจ้าเบี้ยนายเงินมา ทอว่าเป็นทาส จะเสียเงินให้แค่ 10 บาท ตามพิศักกฎหมายมันคิดจะประบักเงินนายบ่อน ไทหูกสูไปตายเคียว ทาสก็ซ้อ สุจริตไม้มักไครุมมาก สวนเสียจะเสียให้แทนอยสวน ไคมากจะเอาเงินไปเป็นอาณาประโยชน์ อายเหลานี้เป็นพาลประพศิณิกเป็นสอง โทษ ทั้งอนาคค บัจจุบันครั้นละไว้ ทาสที่เป็นพาลสันคานคค ต้องเสียใจกำเริบท่าทุกซ์โทษใส่ ทัวไปกายหน้า ... แคนสืบไปผู้ใดเป็นทาสไปเล่นเบี้ยเสีย ณ บ่อนใด ๆ

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 172

² เรื่องกฎหมายตราสามดวง , พระราชกำหนดใหม่ มาตรา 26, หน้า 741

นายบ่อนมีรูปร่างเป็นทาสก็ให้นายบ่อน กับนายเงินสามบาทครึ่ง 2 ฝ่าย ถ้าสาบานได้ว่า เป็นทาส และมิรูปร่างเป็นทาสจริง ก็ให้นายครุฑขุนพันชัยบ่อนพาทาสผู้ค้ำนั้นไปส่งเจ้า เมืองกรมการ แลกรมพระสัสดี มหาสมบัติ ให้เขียนแรงรัก ทว่านั้น 3 ยก ยกละสามสิบที่จึงให้นายเงิน เสียเงินให้แก่นายบ่อน แคลสิบบาท ... ถ้านายเงินได้เสียเงินแทน ทาสแล้ว มันจะกลับมาเล่นเบี้ยในบ่อนนั้นห้ามอย่าให้นายตรา นายบ่อน ทรวงให้มันเป็น อันซุก ออ้งถ้านายเงินมีค่านัย เอาคิ้วทาสช่วย ทาสหญิง ขึ้นประกาศบอกอุสาวแก่นายบ่อนว่า ทาสชายคนนี้ ทาหญิงคนนี้อย่าให้นายบ่อนทรวง นายบ่อนรู้แล้วมิฟังให้ ทรวงเงินมากน้อยเท่าใด เป็นพันแก่นายบ่อน อย่าให้นายตรา นายบ่อนเกาะกุม เอา ทาสขึ้นไว้เป็นอันซุกที่เคี้ยว ... ให้นายบ่อนทรวงนักเลง แต่โดยอันควร แต่คนรูป จารายนักเลงให้รองแต่ 10 บาท ขึ้นไปถึง 2 ชั่ง ถ้าหญิงนักเลงให้รองแค่ชั่งหนึ่งลงมา ถึง 10 บาท ถ้านักเลงเป็นทาสห้ามมิให้นายบ่อนทรวง ... ถ้านายบ่อนมิยั้งเงินทรวง นักเลง นุสเสียเกินพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่จะให้ลงพระราชอาญา เขียน นายบ่อน 50 ที่ ให้เร่งเอาเงินค่าทรวงแต่ตามพิถัก ... ออ้งห้ามอย่าให้ นายตรา นายบ่อนเบี้ย คบคิดกันกับไพร่ อนุาประชาราษฎร ทาสในไพร่สมไพร่หลวงสมยอมกัน เงินไม่คิดค่าง แอูปร่างว่า เล่นเบี้ยเสียโคทรวงเงินไปแกลงเกาะกุมไว้สนำราชการ นุนนาย ไซ้สอย แด่สิ่งโคสิ่งหนึ่งใด ถ้าพิจารณาเป็นสัจว่า แกลงสมยอมกันจะให้ลงโทษ แลปรับไหม พระตรา นายบ่อนหัวเบี้ยนั้นให้จ้งหนักแล้วเอาผู้เกียจคร้านหลบหลักราชการ เป็นโทษ โดยการละเมิดพระราชอาญา ... 1

อย่างไรก็ตามกิจการการพนันทำรายได้ให้แก่รัฐบาลในรัชกาลที่ 2 สูงถึง 260,000 บาท ²

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เกิดการพนันประเภทใหม่ คือ หวย ก.ข. รัฐเปิดให้มีการประ มูลเก็บภาษีอากรเช่นกัน ลักษณะการเล่นจะมีตัวหวย 32 ตัว ผู้เล่นจะแทงด้วยจำนวนเงิน เท่าใด เลือกตัวใดก็ได้ หากปรากฏว่า แทงถูก ก็จะได้รับเงินคืน 30 เท่า การพนันชนิด นี้แพร่หลายอย่างกว้างขวางและภายในเวลาเร็วมาก เนื่องจากเป็นความสะดวกของผู้เล่น อย่างยิ่ง ค่ายไม่ต้องมาเล่นเองที่บ่อนให้เป็นที่ครหา โดยอาจจะให้บ่าวทาสนำเงินมาแทง หรือแทงกับนายหน้า ซึ่งจะรับแทงถึงสถานที่อยู่ แล้วนำมาที่โรงหวยอีกที่หนึ่ง ความนิยมใน การพนันชนิดนี้แพร่หลายเข้าไปถึงในวัง และปรากฏว่ามีการฉ้อฉลโกงกันอย่างมากจน

¹ หวญ. จกหมายเทศุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1172 กฎให้ไว้แก่พระสุรัสวดี ชาย ชาว ในนอก

² จอห์น ครอว์ฟอร์ด อ้างถึงใน สมเด็จพระยาจักรพรรดิราชานุภาพค่านานอารก บ่อนเบี้ย , หน้า 180

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกประกาศห้ามมิให้เจ้านายข้างในพระบรมหาราชวัง เล่นการพนัน ค้วยทรงเห็นว่าเป็นเหตุให้มีการหลอกลวง และทำให้ตกเป็นหนี้เป็นสินกันอย่างมาก โดยมีผู้อยู่นอกพระบรมมหาราชวัง เป็นนายหน้าเข้ามารับแทงทั่วห้วย และเมื่อบรรดาเจ้าจอมหม่อมห้ามหรือพวกฝ่ายในแทงถูกก็จะถูกหลอกลวงว่า โผยหรือหลักฐานการแทงห้วยหายไปหรือไปแทงไม่ทัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวว่

... หารู้สึกกันว่าทุกซั โทจะบัง เกิดแก่ทั่วไม่ คิคแต่จะจ้อไม่รู้จรัคเอาเปรียบกันเล็งเห็น ผู้เล่นถูกเงิน ... คิคอุบายบอกว่ไปเล่นไม่ทัน คนเล่นหอยมีแต่จะเสียฝ่ายเดียว ... เจ้านายเจ้าจอมข้างในและ โขลนจาชาหลวง เป็นคนโฉคเซลาหารูเทากันไม่ แคชวบกันเล่นจนหมคคัว ค้องเอาสิงของไปจำนำ แลวกูเงินเป็นหนี้สินกัน ... 1

การที่รัฐอนุญาตให้มีการ เล่นพนันอย่างเสรีและการใช้วิธีการผูกขาดเก็บภาษีอากร ทำให้ผู้ประกอบการ หรือนายอากร นายบ่อนใช้โอกาสแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนเอง กังนั้นจึงพยายามสนับสนุน ให้ความสะดวกแก่ผู้เล่นทุกอย่าง คนที่เล่นการพนันมักจะ (คุม) หจจจจ ไม่มี ความรับผิดชอบละทิ้งหน้าที่ และเมื่อเล่นการพนันจนเป็นหนี้สินก็นำบุตร ภรรยา ออกขายเป็น ทาสใช้หนี้ เช่นปรากฏกรณี หลวงประสิทธิ์ เมืองนครราชสีมา มีหน้าที่นำเงินค่าส่วยทองของ รัฐมาส่งกรุงเทพฯ กลับนำเงินเหล่านั้นไปเล่นการพนันจนหมคคัว จึงนำภรรยา 1 คน บุตรสาว 1 คน รวมทั้งเลขของคน 2 คน ออกขายใช้หนี้ 2 โดยเฉพาะคนยากจน มักจะฝาก ความหวังไว้กับเกมการพนันอย่างมาก Virginia Thomson กล่าวว่ พวกอาชญากร ทาส ชาวไร่ชาวนาเป็นพวกที่หลงไหลในการพนันมากที่สุด จนบางครั้งการประมูลเก็บภาษีอากร การพนัน คิคคำนวณเอาจากราคาและปริมาณผลผลิตข้าวของชาวนา 3

ศูนย์วิทยทรัพยากร

1 หมาย. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 164 ประกาศเรื่องห้าม เจ้านายข้างใน เล่นการพนัน

2 หมาย. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 179 สารตราเจ้า พระยาจักรี

3. Virginia Thomson. . THE NEW SIAM. P 698.

ปรากฏหลักฐานซึ่งแม้จะเป็นหลักฐานสมัยรัชกาลที่ 5 ก็อาจจะสะท้อนภาพของความหายนะจากการพนัน จนต้องขายตัวเป็นทาส และเมื่อนายเงินคนหนึ่ง เร่งรัดจะเอา เงินก็ต้องขายตัวเป็นทาสแก่นายเงินใหม่เพื่อเอาเงินมาใช้หนี้ นายเงินเก่าเรื่อยไปถึง 10 กว่าราย¹

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ต้องพบกับความหายนะจนต้องขายลูกเมีย หรือขายตัวเองเป็นทาส มีให้เห็นแม้แก่ขุนนาง ข้าราชการ จึงไม่เป็นที่ต้องสงสัยเลยว่า ประชาชนพลเมืองทั่วไปจะไม่เป็นทาสของการพนันด้วย การเป็นหนี้เป็นทาสจากพนันเป็นผลจากการเปิดให้มีการ เล่นการพนันอย่างเสรีที่รัฐบาลไม่อาจจะควบคุมพฤติกรรม หรือความหายนะของประชาชนได้

อบายมุขอื่น ๆ ได้แก่ เหล้า ฝิ่น ล้วนเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนต้องกลายเป็นทาสกันมาก โดยเฉพาะลูกและเมีย ของ พ่อ หรือแม่ที่ติดเหล้าหรือ ติดฝิ่น เหล้านี้²

จึงอาจกล่าวได้ว่า การพนันและอบายมุขที่มีอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นมูลเหตุที่สำคัญที่ส่งเสริมให้คนต้องกลายเป็นทาสกันมาก ประกอบกับรัฐบาล ชักความยุ่งยากในการจัดเก็บภาษี ตลอดจน ความต้องการเงินรายได้เข้าท้องพระคลังจำนวนมาก ทำให้รัฐบาลเปิดให้มีการประมูลจัดเก็บภาษี และอนุญาตให้มีการ เล่นกันอย่างเสรี รัฐบาล แม้จะตระหนักถึงผลเสียที่จะเกิดแก่ราษฎร และพยายามหาทางควบคุม แต่ผลที่เกิดขึ้นก็เกินกว่าที่รัฐบาล จะควบคุมได้ โดยเฉพาะการตกเป็นทาสของผู้เล่น การพนัน

¹ หจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.1.1/18 จ.ศ. 1250 คำกราบบังคมทูลหมื่น

วิเศษอักษร

² บาลเลอกัวซ์ , เล่าเรื่องเมืองไทย , หน้า 200 - 201

3. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระบบการผลิตของประเทศไทยยังเป็นแบบการผลิตเพื่อยังชีพ กล่าวคือ ราษฎรทุกครอบครัวจะผลิตตามความจำเป็นแก่ความต้องการลักษณะการประกอบอาชีพคือ การประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าว วิธีการผลิตยังคงอาศัยพลังน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก ผลิตผลส่วนใหญ่ใช้บริโภคภายในครอบครัว และส่งส่วยภาษีเท่านั้นการผลิตส่วนเกินเพื่อการค้ายังมีอยู่น้อย เนื่องจากไม่มีความต้องการในตลาดการใช้เงินตรา แลกเปลี่ยนซื้อขายมีเฉพาะในกรณีจำเป็นการผลิตโดยอาศัยพลังน้ำตามธรรมชาติ ทำให้เกษตรกรต้องผลิตตามฤดูกาลไม่สม่ำเสมอตลอดปี ดังนั้นการผลิตทางการเกษตรลักษณะนี้จึงเสี่ยงต่อความหายนะเป็นอันมากหากปีใดคืนฟ้าอากาศอ่าววย ผลิตผลจากชาวไร่ชาวนา ก็จะติดตามไปด้วยแต่ปีใดเกิดภาวะไม่ปกติ เช่น เกิดฝนแล้ง น้ำท่วม โรคระบาดหรือเหตุอื่นที่เป็นเหตุให้ทำนาไม่ได้ผล ก็จะเกิดภาวะข้าวขาดแคลนแพง ทำความเดือดร้อนให้แก่คนทั่วไป โดยเฉพาะชาวนาจะได้รับผลกระทบกระเทือนอย่างยิ่ง และอาจจะถึงเกิดภาวะขาดแคลนได้ กล่าวคือทำให้ข้าวราคาสูงขึ้น บางคนถึงกับต้องขายตัว ขายลูกเมียเพื่อแก้ปัญหา เช่นในสมัยรัชกาลที่ 2 ใน จ.ศ. 1198 ปรากฏว่าฝนแล้ง ราษฎรทำนาไม่ได้ผล "... อนุาประชาราษฎร์ทำนาหาได้เต็มภูมิไม่ ข้าวในนาเสียส่วนหนึ่งไ้ส่วนหนึ่งเหมือนกันทุกแห่ง ... จึงโปรดฯ พระราชทานข้าวสาร ๗ ฉางหลวง 100 เกวียน ออกมาให้พระยานคราเจ้าหน้าเอาทูลส่งเข้าไปกำไ้นั้นพระราชทาน แก่พระยานครา ..." ¹ ในรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2375 ครั้นปีน้ำในกรุงและหัวเมืองฝนแล้งข้าวแพง เพราะค้ำยมีเกลื่อนน้ำมาก ครั้นมาถึงปีมะโรง ฝนแล้งน้ำน้อย ข้าวก็หมด ราษฎรชาวบ้านหาเลี้ยงชีวิตค้ำยมันกลอยและของต่าง ๆ แล้วพากันมายอมตัวเป็นข้าพวกกองทัพ ขอฮามเข้ามา ๗ กรุงเทพฯ ค้ำยเป็นอันมาก ครั้งแรกชลยจะกวาค้อนเข้ามามาก็ไม่มีข้าวจะให้กิน... ที่กรุงข้าวแพง

¹ หวญ. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1178 ท้องคราถึงพระยาศรีธรรมโศกราช เรื่องพระราชทานข้าวกรุงเพทฯ ออกไปจำหน่ายแก่ราษฎรที่อดอยาก

ราคาถึงแถวและ 40-50 บาท ข้าวสารถึงละ 1 บาท 1 เลืองบ้าง 1 บาทบ้างภายหลัง
ราคาข้าวถูกแล้ว ไปรคให้ช่วยชาวละคร ชาวทะเลสูง ชาวสงขลา ที่กองทัพพาเข้ามาคัก
ราคาข้าว และค่าตัวให้แก่ผู้ชายให้ไปตั้งอยู่บ้านสนามกระบือ เรียกว่าไพร่หลวงเกณฑ์
บุญหักเป็นช่างปูนช่างศิลามาจนทุกวันนี้¹

ความอดยากอันเนื่องมาจากภาวะการผันทางการผลิตจนอาจจะทำให้ชาวบ้านต้อง
ขายตัวเองหรือบุตรภรรยา ไปเป็นทาสถือเป็นมูลเหตุของการตกเป็นทาสในกรณีพิเศษ ดังนั้น
กฎหมายจึงได้บัญญัติกฎเกณฑ์การซื้อขายได้ทาสในกรณีนี้เป็นพิเศษ กล่าวคือ นายเงินที่รับ
ซื้อทาสจากพ่อพิภักย์ต่าง ๆ จะต้องเลี้ยงดูทาสเหล่านั้นด้วย² ดังนั้นเมื่อนายเงินรับเลี้ยง
ดูทาสกรณีนี้แล้วกฎหมายยอมให้ทาสเป็นสิทธิของนายเงินมากขึ้นด้วย การให้บุตรที่เกิดจาก
ทาสกรณีนี้ตกเป็นสิทธิของนายเงิน "...เพราะเขาเลี้ยงมาเมื่อกันดารเมื่อยาก..."³ ใน
ทางตรงข้ามหากนายเงินไม่ยอมเลี้ยงดูทาสของตนเมื่อเกิดภาวะข้าวขาดมากแพง โดย
ปล่อยให้ข้าทาสออกไปทำมาหากินเอง ครั้นเมื่อวิกฤตการณ์ผ่านไป คือข้าวถูกลงแล้ว
นายเงินจะมารว่ากล่าวทาสของตนว่าเป็นทาสต่อไปอีกไม่ได้แล้ว และหากมีนายเงินคนอื่น
รับทาสไปเลี้ยงดู นายเงินเก่าจะเอาตัวทาสคืนจะต้องเสียเงินซื้อตัวมาคืนค่าตัวด้วย⁴

เห็นได้ว่าภาวะการผลิตข้าวของไทยมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสถานะของบุคคลจากไท
เป็นทาสด้วย นอกจากนี้ปัญหาจากโรคระบาดต่าง ๆ ก็ยังทำความเดือดร้อนแก่ไพร่พลเมือง
และเป็นผลเสียโดยตรงแก่เศรษฐกิจของประเทศเป็นส่วนรวมด้วย เพราะโรคภัยต่าง ๆ
ทำให้ทั้งคนและสัตว์ตายเป็นจำนวนมาก ปัจจัยการผลิตจึงมีไม่เพียงพอเมื่อถึงฤดูกาลทำนา
ปีต่อไปก็ไม่มีวัวควายสำหรับทำนา จึงต้องนำลูกเมียไปซวก (แลกเปลี่ยน) กับวัวควายเพื่อ
นำมาทำนา⁵ ยิ่งไปกว่านั้น คือถ้าครอบครัวใดสมาชิกครอบครัวตายมากไม่สามารถทำนาได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพุทธ
แห่งชาติ รัชกาลที่ 4 (พระนคร : คลังวิทยา) 2506 หน้า 122

² เรื่องกฎหมายตราสามดวง , พระไอยการทาส มาตรา 69-70 หน้า 329

³ เรื่องเดียวกัน , มาตรา 21 หน้า 316

⁴ เรื่องเดียวกัน , มาตรา 70 หน้า 329

⁵ สัมภาษณ์ นางสัน วันที่ พฤศจิกายน พ.ศ. 2524

หรือทำได้ไม่คุ้มค่าเช่าที่นาที่ยอมขายตัวเป็นทาสไปอยู่กับนายเงินแทน เป็นต้น¹

ราคาข้าวแพงในภาวะเกิดทุกข์พิทภัย ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2387 ราคาข้าวสูงถึงเกวียนละ 1 ชั่ง ข้าวลารถึงละ 6 สลึง 7 สลึง²

ยังปรากฏเกษตรกร ซึ่งเป็นไพร่พลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศยังคงประสบปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำการเพาะปลูกอีกด้วย กล่าวคือ หากพื้นที่อุดมด้วยปุ๋ยมากเกินไปก็จะทำให้ต้นข้าวมีใบหนาขึ้น และได้ผลเมล็ดข้าวน้อยลง³ จึงเท่ากับเป็นการลงทุนที่สูญเปล่า และทำให้เกษตรกรเดือดร้อนถึงกับอดอยากได้เช่นกัน "เพราะเป็นทั่วทุ่งทั้งตำบลจะไปพึ่งใครก็ไม่ได้เป็นเหมือนกันหมด"⁴

อีกประการหนึ่ง การถือครองที่ดินของเกษตรกรชาวนาไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคต้นนี้ยังมีส่วนทำให้เกิดเป็นปัญหาได้เช่นกัน การถือครองที่ดินเพื่อการผลิตทางการเกษตรนั้น กฎเกณฑ์ในระบบศักดินากำหนดให้ไพร่ ซึ่งเป็นกำลังการผลิตส่วนใหญ่ของประเทศสามารถเป็นเจ้าของครอบครองที่นาได้ไม่เกิน 25 ไร่ ชาวไร่ชาวนา หรือไพร่จะใช้ที่ดินเหล่านี้ตามสิทธิของคนที่ควรได้ ไพร่เองก็ไม่ต้องการทำนาในที่ดินมาก ๆ เพราะว่าเขาขาดโอกาสทางเศรษฐกิจที่จะแลกเปลี่ยนผลิตผลทางเศรษฐกิจ สินค้าต่าง ๆ ตามที่ควรได้ ทั้งยังขาดแรงจูงใจในการผลิต เนื่องจากที่ดินมีอยู่เป็นจำนวนมาก

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า 272

³ เสรีयर โทเศศ, ชีววิชาวนา "ประเพณีเบ็ดเตล็ด ชีววิชาวนา" (พระนคร สำนักพิมพ์สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย หน้า 157-193

⁴ เรื่องเดียวกัน,

และเกษตรกรชาวนาทั่วไปไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ที่จะถือครองทำกิน ที่ดินทั้งประเทศคือ เป็นสิทธิ์เด็ดขาดของพระมหากษัตริย์ เมื่อที่ดินไม่มีกรรมสิทธิ์ทำให้ไม่มีมูลค่าแลกเปลี่ยน แม้แต่ไม่มีการเรียกรอค่าเช่า เพียงแต่ว่าผู้ที่ไถ่สิทธิ์ครอบครองที่ดินมีข้อผูกพันที่จะต้องส่งผลผลิตส่วนหนึ่งจากที่ดิน ถวายให้พระมหากษัตริย์ในฐานะเจ้าแผ่นดิน ในรูปส่วยภาษีอากร เกษตรกรไพร่พลเมือง โดยทั่วไปมีแนวโน้มที่จะขาดแรงจูงใจ ที่จะขยายพื้นที่เพาะปลูกทำการผลิต ทั้งด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว และด้วยนโยบาย และความจำเป็นของรัฐทำให้ไม่มีการผลิตและการค้าขายอย่างกว้างขวางในระยะเวลาดังกล่าวนี้ นั่นคือ รัฐต้องประสบปัญหาการทำสงครามกับประเทศข้างเคียงตลอดเวลา ทำให้รัฐจำเป็นต้องสงวนผลผลิตข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักไว้โดยมีนโยบาย ห้ามส่งข้าวออกขายต่างประเทศมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1¹

นอกเหนือจากนี้ยังปรากฏปัญหาทางเศรษฐกิจที่เป็นผลให้ไพร่พลเมือง ประสบความเดือดร้อนทุกข์ยากจนอาจจะต้องขายตัวเองหรือลูกเมียเป็นทาส คือ ระบบการเก็บภาษีอากรของรัฐ ในสมัยดังกล่าวนี้โดยเฉพาะนับแต่รัชกาลที่ 2 ตลอดจนถึงรัชกาลที่ 3 รัฐมีรายจ่ายทั้งทางค่านาสนาม และทางการสงครามอย่างมาก² ทำให้รัฐมีนโยบายชกเชยรายได้ โดยให้มีการประมูลเก็บภาษีโดยเปิดโอกาสให้เอกชน เข้ามาดำเนินการเก็บภาษีอากรแทนรัฐบาล³ รายได้จากการนี้สูงถึง 25,000,000 บาท⁴ เงินรายได้จากการเก็บภาษีเรียกเก็บจากไพร่พลเมือง ของสังคมไพร่ชนชั้นปกครองแล้วถูกบริโภคนั้น โดยไม่มีผลตอบแทนคืนมาไม่ว่าในรูปของการพัฒนาประเทศหรือการให้สวัสดิการใด ๆ นอกจากนี้ระบบการเก็บภาษีอากรที่เป็นการประมูลผูกขาดจากรัฐ ทำให้เจ้าภาษี

1 เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "พระราชกำหนดใหม่", มาตรา 24 หน้า 737

2 จอห์น เอช เวลลา , แผ่นดินพระนั่งเกล้า หน้า 35-36

3 ศึกษารายละเอียดได้จาก ฐาคาปุระภาพันธ์ "ระบบเจ้าภาษีนายอากร สมัยกรุงเทพูคต้น" (พระนคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์) 2521

4 ครอริช เวลส์ , การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ

นายอากร ซึ่งมักจะไต่ถามคนจีนแสวงหากำไรและอ่านาจอย่างไม่จำกัด เจ้าภาสึนายอากรบางคนนอกจากจะทำการค้าของคนควบคู่ไปกับการเก็บภาษีอากรแล้ว ยังเป็นนายทุนเงินกู้รับกู้ยืมขายตัวในสถานที่ที่คนออกไปค้าเนนการเก็บภาษีอีกด้วย เป็นกรณีที่เจ้าภาสึ ชื่อขุนพิพิทวารีย์ออกมาเก็บภาษีคนหนุ่ม คนยาง แถบหัวเมืองฝ่ายเหนือ ปรากฏว่า คิวเจ้าภาสึนำสินค้าของคนออกไปขายด้วย และรับเป็นนายทุนเงินกู้ด้วย¹ นอกจากนั้นนายอากรยังเป็นผู้ที่มีอิทธิพลมาก มีความมั่งคั่ง เมื่อไพร่ยากจนไม่มีเงินค่าราชการจะเสีย

"... ใครจะมารับใช้เป็นทาสภายในบ้าน นายอากรแทนเงินที่ถูกไปเสียเงินค่าราชการ โดยคิดเป็นเงินก้อน ก้อนละ ๑ บาทจนกว่าจะครบจำนวนเงินที่กู้ยืมไป แต่ในบางท้องที่... ใครที่มายืมเงินทองมาเป็นทาส จนกว่าจะมีเงินมาเสียครบจำนวนที่ยืม..."²

อาจกล่าวได้ว่า บัจริยทางเศรษฐกิจมีส่วนอย่างมากที่ทำให้ไพร่ต้องเปลี่ยนสถานะกลายเป็นทาสด้วย

¹ หวญ. จคหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1215 เลขที่ 72 เรื่องร่างตราถึงเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองฝ่ายเหนือ

² ปิยะฉัตร, ปิตะวรรณ, การเลิกระบบไพร่, หน้า 45

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ค. ขอบเขตความสำคัญของทาสทางสังคม เศรษฐกิจและทางการเมือง

ทาสของไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงต้นรัชกาลที่ 4 มิใช่เป็นแรงงานหรือเป็นชนชั้นต่างหากจากชนชั้นอื่น ๆ ในสังคมทาสเป็นเสมือนสถานะทางสังคม ทาสกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือไพร่ที่มาจากทุกสาขาอาชีพเช่น ชาวนา ช่าง ศิลปิน เป็นต้น การเป็นทาสของไพร่จึงเป็นการเปลี่ยนสถานะทางสังคมและทางกฎหมายบางประการ นอกจากนี้ในทางเศรษฐกิจทาสยังมีใช้แรงงานหลักในการผลิตทั้งนั้นเป็นเพราะการซื้อขายได้ทาสก็คือนำบุคคลมาเป็นทาสก็ได้ มิได้ขึ้นอยู่กับอุปสงค์ของการใช้แรงงานเพื่อการผลิตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่เป็นลักษณะของการนำทาสไปเป็นค้ำประกันเงินกู้ยืมของผู้ให้กู้หรืออาจจะเป็นการนำบุคคลไปชำระหนี้สิน โดยให้การทำงานรับใช้ของทาสเป็นคอกเบี้ย ดังนั้นทาสจึงเป็นผลพลอยได้จากการให้กู้ยืมเงินของเจ้านายเงินหรือผู้ให้กู้ ทั้งนี้ทาสอาจจะไม่ต้องอยู่รับใช้นายเงินได้พวกนายเงินยอมให้นำคอกเบี้ยมาส่งค่างานคและในหลายกรณีมีปรากฏให้เห็นว่า การซื้อขายได้ทาสเป็นอุปสงค์ทางค้ำประกันผู้ขายหรือตัวทาสมากกว่าจะเป็นอุปสงค์ทางค้ำประกันเจ้านายเงิน และด้วยเหตุที่การใช้ทาสเป็นเหมือนลักษณะของการไถ่มาเป็นกำไรจากเงินที่นายเงินลงทุนไปนั้น ทำให้การใช้ทาสเบี่ยงเบนไปจากการผลิตในทางเศรษฐกิจ ทาสกลับมีความสำคัญในทางเศรษฐกิจในรูปแบบอื่นก็จะได้อีกกล่าวในรายละเอียดต่อไป

1. ขอบเขตความสำคัญของทาสทางสังคม

สถานะทางสังคมของทาสไม่แตกต่างจากสถานะไพร่เท่าใดนักแม้ว่าทาสจะถูกเรียกว่า "อ้าย" หรือ "อี" อันเป็นสิ่งแสดงถึงฐานะอันต่ำต้อยและเหยียดหยามทาสอยู่ก็ตาม ทั้งทางกฎหมายและในทางสังคมแต่ในทางปฏิบัติแล้วสถานะทาสมิใช่สถานะที่ต่ำต้อย ทั้งนี้เพราะผู้ที่จะเป็นเจ้าของทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ค่อนข้างส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีอยู่ด้วย ดังนั้นโดยทั่วไปความอุดมสมบูรณ์ของนายเงินจะช่วยให้ทาสมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีตามไปด้วย นอกจากนี้สังคมไทยยังมีค่านิยมที่จะให้ทาสเป็นเครื่องประดับบารมีเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติยศของนายเงิน โดยเฉพาะหากนายเงินเป็นขุนนางเจ้านาย ดังนั้นทาสที่อยู่กับนายเงินประเภทดังกล่าว หรือได้อยู่ในสังคมที่เจริญเช่นสังคมเมืองหลวงทาสเหล่านี้ย่อมมีสภาพที่ดีกว่าไพร่ ซึ่งเป็นชาวนาอยู่ในชนบทห่างไกล

เสียอีกเรื่องนี้สุนทรภู่ได้เปรียบเทียบไว้ว่า "...อันนางโนนคราถึงทาสี ก็กว่านางทางนี้สักสองสาม
ไอพลัดพรากจากบุรินทร์แล้วสิ้นงาม ยิ่งคิดความขวิญหายเสียกายกรง..."

โดยเฉพาะทาสผูกคอกเบี้ย มีความแตกต่างในสถานะทางสังคมไปจากไพร่
เลย เพียงแต่มีพันธะที่จะต้องส่งคอกเบี้ยให้แก่นายเงินตามกำหนดเวลาเท่านั้น

การอยู่ในสถานะของการเป็นทาส มิใช่เป็นสถานะที่จะหมกหมองที่จะเป็นไท
แก่ชีวิต ทั้งนี้เพราะระบบทาสของไทยมีความยืดหยุ่นอยู่มาก นอกเหนือจากการนำเงินมา
ส่งค่าตัวแล้ว ทาสยังอาจเป็นไทโดยการหลบหนี ปาลเลอแก้วส์ กล่าวว่า "... พวก
ทาสที่หนีนาย บางพวกก็ออกไปอยู่ตามป่าเขาท้องดินไกลจนได้ปะปนกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ
ไปก็ดี ที่จังหวัดจันทบุรี อยู่ของชนเผ่าของพวกนี้ได้ปะปนกับพวกที่หลบหนีราชการทหาร
และพวกทาสที่หลบมาจากเมืองไกล ๆ ..."² การหลบหนีทำให้ต้องออกไปอยู่นอกกฎเกณฑ์
นอกสังคม จึงจะเป็นไทได้แต่ทาสอาจจะเป็นไทได้จากการที่นายเงิน บวชทาสของตน
เป็นภิกษุ แม้ว่าจุดหมายการบวชจะเพื่อผลบุญผลกุศลของนายเองก็ตาม แต่เมื่อทาสสึก
ออกมาแล้วพวกนี้ก็พ้นออกเป็นไท คือ เป็นไพร่³ สำหรับทาสผู้หญิง โอกาสจะหลุดพ้น
จากการเป็นทาสก็คือ การเป็นเมียนายเงินหรือญาติพี่น้องนายเงินกฎหมายยอมรับให้เป็น
ไทหากมีบุตรกับนายควย บุตรก็นับว่าเป็นไทเพราะบุตรนั้น "เป็นพงษ์ผู้ดี"⁴

ทาสแม้จะถูกจัดอยู่ในระดับเดียวกับ ยาจก วนิชก ขอทาน ซึ่งเป็นไพร่
เนื่องจากกฎหมายกำหนดศักดิ์กินา 5 ไร่เท่ากัน แต่ในความเป็นจริงแล้วทาสน่าจะมีสภาพ
ที่ต่ำกว่าไพร่พวกนี้ อย่างน้อยทาสก็ยังมีผู้ปล้ำปล้ำค้าชื้ออยู่แม้ว่าจะอยู่ภายใต้บังคับของนายเงิน
ก็ตาม

ทั้งนี้ไม่พบหลักฐานว่าทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นได้รับความทารุณโหดร้าย
จากอาชฏานายเงิน ภาพที่มองเห็นจากข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างทาสกับนายเงิน เป็น

¹ สุนทรภู่, ประชุมนิราศสุนทรภู่และของบุตรกับของศิษย์, "นิราศเมืองหลวง" รวบรวม
โดย นาย ฉันท ชำวิไล, หน้า 45.

² ปาลเลอแก้วส์ เล่าเรื่องเมืองไทย หน้า 45

³ หวญ., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 273 เรื่องสารตราเมือง
ฉะเชิงเทรา

⁴ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "ลักษณะทาสมาตรา 96" หน้า 335.

ลักษณะของ ความอุปถัมภ์และเป็นลักษณะของความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ทาสจึงมี! ชักกลุ่มคนที่ตกต่ำเหนือทุกชั้นากที่สุดในสังคม ทรงข้ามอาจจะเป็นกลุ่มที่ดูขสบายกว่าไพร่บางประเภทเสียอีก

2. ขอบเขตความสำคัญทางเศรษฐกิจของทาส

ระบบเศรษฐกิจของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะข้าว ซึ่งเป็นการผลิตหลักของไทยผลิตได้เพียงพอแก่ความต้องการภายในสังคม การผลิตเพื่อการค้ายังไม่มีทั้งพื้นที่ของประเทศส่วนใหญ่อุดมสมบูรณ์ การผลิตทำได้ง่ายไม่ต้องอาศัยเทคนิคเป็นพิเศษหรือกำลังแรงงานเป็นจำนวนมากแต่อย่างใด เป็นผลให้การใช้จ่ายแรงงานทาสทางเศรษฐกิจมีอยู่น้อยและแรงงานทาสไม่มีบทบาทสำคัญในแง่นี้ โดยทั่วไปทาสจะถูกใช้งานในบ้านเรือนในไร่ในบ้างหรือในงานอื่น ๆ ซึ่งกระจัดกระจายในหลายของเขต โดยไม่มีงานเฉพาะเจาะจงสำหรับทาส แ่่งงานของทาสขึ้นอยู่กับอาชีพ และความประสงค์ของนายเงินค้าย เช่นการอุทิศทาสให้เป็นแรงงานรับใช้ในวัดเป็นข้าพระ¹ และยังมีแนวโน้มว่าทาสของไทยเป็นผู้หญิงและเด็กมากกว่าผู้ชาย คนกลุ่มนี้กฎหมายถือเป็นเสมือนสมบัติที่ผู้เป็นเจ้าของคือ บิดาหรือสามี สามารถนำออกขายได้โดยไม่ต้องขอคำยินยอมก่อน² งานทาสจึงมักจะเป็นงานที่ผู้หญิงทำ

งานที่จะใช้ทาสทำอยู่ในขอบข่ายของการประณีตประณีตประณีตประณีตเป็นส่วนใหญ่ เพื่อป้องกันการหลบหนีของทาส เนื่องจากรัฐบาลมิได้มีกลไกที่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะไปตามจับทาสที่หลบหนีมาคืนนายเงินได้ ทาสหลบหนีจึงเป็นกรณีที่พบบ่อยที่สุด

¹ หจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 28. 2/26 เลกวิคค่าง ๆ 4 เม.ย. ร.ศ. 125

² เรื่องกฎหมายทาสสามค่าง, "ลักษณะทาส มาตรา 2-3", หน้า 314

เช่นกรณี หม่อมเจ้าน้อยมีทาส 2 คน ญาติพี่น้องของหม่อมเจ้าน้อยจะทำบุญ โทนจุกขอให้ ท่านสังฆาส 2 คนไปช่วยงาน พอเวลากลางคืนเมื่อมีผู้มารับตัวทาส ตัวทาส 2 คนไม่ยอมไปโดยเถียงว่า "...เวลากลางคืนจะใช้อะไรอีก..." หม่อมเจ้าน้อยชกใจก็เลยตี ทาส 2 ที่รุ่งเช้าทาสก็หลบหนี หม่อมเจ้าน้อยไปหาผู้ชาย ผู้ชายก็กลับจะฟ้องร้องว่า หม่อมเจ้าน้อยกักขังตัวทาส¹ การหลบหนีของทาสในหลายกรณีมีได้มาจากความเข้มงวด ของระบบทาส เพราะการหลบหนีมีค่าใช้จ่ายให้หาอิสระภาพ ส่วนใหญ่ทาสหลบหนีเพื่อไป ขายตัวกับนายเงินใหม่ ซึ่งนอกจากจะไ้เงินมาใช้สอยแล้วก็อาจจะพบที่อยู่ที่สุขสบาย กว่าเก่า² หรือมีเงินนั้นก็มักจะหลบหนีเข้าไปแอบแฝง ตามบ้านเรือนของเจ้าขุนมูลนาย ที่มีอำนาจที่ทาสรู้ว่านายมีกำลังเข้าไปติดตามตัวคืน

งานของทาสอีกลักษณะหนึ่งคือ งานรับใช้ราชการ ทาสซึ่งอยู่ในฐานะไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดิน อยู่ควายนั่นจึงต้องมีพันธะต่อรัฐด้วย รัฐกำหนดให้สักเลกทาสไว้ใช้ราชการ ด้วย ดังนั้นทาสจะต้องใช้เวลาส่วนหนึ่งอุทิศตัวเป็นแรงงานให้กับรัฐ หรือเสียเงินค่า ราชการ 1.50 บาทต่อปี หากทาสอยู่ในหัวเมืองก็ยังมีพันธะต้องเกณฑ์ส่วนให้แก่รัฐ ถึงอัตราไม่แน่นอน แต่มักจะเป็นครึ่งหนึ่งของไพร่เสมอ เช่นการเกณฑ์ส่วยไม้ซุงสนัก เลกหนาย เลกสมคิคืออัตรา $\frac{2}{10}$ เท่ากับ 10 บาทต่อปี เลกทาส คิคืออัตรา $\frac{1}{5}$ หรือเท่ากับ 5 บาท ต่อปี³

แต่ทั้งนี้ทาสกลับมามีบทบาทในแง่ของการเป็นหลักทรัพย์ทางเศรษฐกิจ ควบคุมทาสในฐานะเป็นสมบัติของนายเงินว่าวิญญาณทรัพย์ และอยู่ในระเบียบ เดียวกัน "ทรัพย์สิ่งของแลวัวควายเรือ เกวียน ชัษคน"⁴

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หวญ. จคหมายเทศุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 เลขที่ 124 ทราพระยามหาอำมาตย์ ถึงเมืองอ่างทอง

² หวญ. จคหมายเทศุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1223 สำเนาพระราชหัตถเลขา ถึงพระยาปราจีนบุรี

³ หวญ. จคหมายเทศุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 161 เรื่องเลกกองนอกของพระยาศรีสทเทพ

⁴ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, ลักษณะลักพา มาตรา 13, หน้า 340.

เนื่องจากทาสโดยทั่วไปจะถูกนำมาเป็นทาสประกันเงินกู้ ถือเป็นทาสเรือนเบี้ย มีฐานะเป็นทาสแทนค่าของเงินนั่นเอง หมายความว่าทาสถูกตีค่าออกมาเป็นเงินที่นาย จะใช้หรือแลกเปลี่ยนซื้อขายกับความจำเป็นอื่น ๆ เช่นนำไปแลกเปลี่ยนกับสัตว์ที่จำเป็น ต่อการดำรงชีวิตมากกว่า เช่น ช้างม้าวัวควาย ปรากฏว่า ใ้ค้มีการนำทาสสาวชาว โคราชไปแลกช้างในอัตรา 2 คนต่อ 1 ช้าง¹

นอกจากนี้ นายเงินอาจจะนำทาสไปตีค่าใช้หนี้ในกรณีที่นายเงินเป็นหนี้ เช่น การเป็นหนี้ในการพนัน กฎหมายออกในรัชกาลที่ 1 กำหนดเงินตราให้นายบ่อนทรอง จ่ายแก่ผู้เล่นการพนันเสีย โดยคิดคำนวณจากจำนวนทาสที่ติดคามมา²

แต่ที่น่าสนใจที่สุดก็คือ การจับคนมาเป็นหลักทรัพย์ใช้หนี้ หลักฐานจากการ สัมภาษณ์ปรากฏว่ามีการออกกวาดจับช่า นอกจากจะมารับใช้แล้วก็นำขำระหนี้สินของตัว และแม้ว่าเหตุการณ์จะเกิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็มี การอ้างถึงว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นประเพณีสืบมาช้านานแล้ว ทาสชายหนึ่งถูกจับมา แลกช่า อีกผู้หนึ่งคือ แม่เขามาล้อมแล้วว่า เป็นขำระแคเมืองสาละวันถูกจับมาใช้หนี้³ แม้ว่าจะถูกจับมาตีค่าใช้หนี้แต่ก็เป็นการแลกของกับสิ่งของ ทั้งนี้เงินตรายังไม่เข้ามามี บทบาทคั้งนั้น ยังปรากฏความประนีประนอมอยู่มาก ทาสที่ถูกจับหลายคนจากคำบอกเล่า ในที่สุดก็แต่งงานอยู่กับนายต่อไป

¹ ทวญ. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 มปป. เลขที่ 19 ร่างทรานายสมบุรณ์
กล่าวโทษ

² เรื่องกฎหมายตราสามดวง, พระราชกำหนดคดีเงินกู้, หน้า 289.

³ สัมภาษณ์ แม่เข่า มาล้อม แรกเรื่อง พฤศจิกายน 2524.

3. ขอบเขตความสำคัญของทาสทางการเมือง

ทาสมีความสำคัญอยู่ในระบบการเมือง และการปกครองของไทยที่สัมพันธ์กับระบบการควบคุมกำลังคนอย่างมาก กล่าวคือในบรรดาผู้ที่อยู่ในระบบราชการไทยนับแต่เจ้านายขุนนางข้าราชการ ตำแหน่งทางราชการของบุคคลเหล่านั้นมีพื้นฐานอยู่ที่การได้ควบคุมกำลังคน ทั้งนี้เพราะนอกจากการตอบแทนการรับราชการ เบี้ยหวัดเงินมีและส่วนแบ่งจากส่วยภาษีแล้วยังได้การตอบแทนด้วยการพระราชทานคนให้ควบคุม ควบคุมไพร่และตำแหน่งทางราชการจะสอดคล้องกับความสามารถของขุนนางข้าราชการใน ๗ แสวงหาไพร่หรือทาสมาสักเลกขึ้นทะเบียนไว้ใช้ในราชการของรัฐ ทั้งนี้ มาจากเหตุผลสำคัญคือ ความต้องการกำลังคนของรัฐที่จะนำมาใช้ประโยชน์

การได้ทาสมาไว้ในครอบครองอาจจะกำหนดได้ว่ามีอยู่ 2 ทางคือ พระมหากษัตริย์หักเลกทาสที่สักไว้พระราชทาน และเจ้าขุนมูลนายใช้กำลังทรัพย์ของตนได้ถอนซื้อขายทาสมา พวกนี้หากเป็นชายและมีคุณสมบัติต้องสักเลกแล้วก็จะถูกสักเป็นเลกทาสขึ้นสังกัดคนายกเงินนั่นเอง

การที่เจ้าขุนมูลนายได้ทาสมาเป็นกำลังทั้ง โดยพระราชทานจากรัฐและได้มาโดยทางส่วนตัว ลักษณะนี้เนื่องมาจากอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรวมอยู่ในคนกลุ่มเดียวกันคือ เจ้าขุนมูลนายพวกนี้จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้ครอบครองทาสมากที่สุด ยิ่งมีไพร่หรือทาสในครอบครองมากเท่าใด ก็ยิ่งมีอำนาจวาสนาบารมีและความมั่งคั่งมากขึ้นเท่านั้น กำลังคนในครอบครองคือ ฐานอำนาจทางการเมืองและทางเศรษฐกิจนั่นเอง ดังนั้นเมื่อไพร่หรือทาสสามารถเป็นประโยชน์ให้แก่เจ้าขุนมูลนายได้มากเท่าใดอุปสงค์ของการครอบครองทาสของชนชั้นนี้ก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้นทำให้มูลนายหรือขุนนางบางคนพร้อมที่จะปกป้องคุ้มครองทาสที่หลบหนีนายเงินเข้ามาไว้เป็นกำลังของตนนายเงินที่มีฐานะหรือตำแหน่งต่ำกว่าก็ไม่อาจจะเรียกร้องคิคมทาสของตนคืนได้ นอกจากนี้ขุนนางมูลนายยังให้คนออกมาเกลี้ยกล่อมทาสของคนอื่น เข้าไปอยู่ในความควบคุม

คุมของคุณควยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงกล่าวว่า "เป็นพวกคึกคักเกี้ยวเกี่ยคนนอก
รัฐ"¹ พระองค์ยังทรงออกประกาศอีกฉบับหนึ่งที่ห้ามจับพวกทาสโดยตรงคือ ประกาศ
ห้ามมิให้ทาสลูกหนี้ ไปอาศัย ยิงเข้าบ้านขุนนางโทษของการนี้คือ จะนำทาสไปประหาร
ชีวิต²

การที่เจ้านายขุนนาง แม้จะเป็นผู้สะสมทุนทางเศรษฐกิจและเป็นผู้ใ้ค้อ่านาจ
ทางการเมือง แต่พวกนี้โดยอาชีพก็คือ ข้าราชการคั้งนั้น การใช้แรงงานทาสซึ่งไม่
เข้มงวดรุนแรง เพราะนอกจากทาสแล้ว คนชั้นนี้ยังใ้อาศัยแรงงานจากไพร่สม ซึ่ง
ใ้มาเป็นสิทธิเช่นเดียวกับทาสการรับใช้งานทางเศรษฐกิจจึงมีใช้งานหลักของทาส แต่
ทาสจะถูกใ้ไปในทางอื่น ๆ เช่นติดตามเป็นเครื่องประดับเกี้ยวเกี่ย เป็นผีพาย รับใ้
งานส่วนตัวเป็นต้น และอิทธิพลอำนาจของมูลนายจะเป็นเกราะคุ้มครองทาสให้พ้นจาก
อำนาจรัฐในบางกรณีด้วย นอกจากนี้การเป็นทาสของข้าราชการบางกลุ่ม เช่น ทาสของ
เจ้าภาชีนายอากร ทาสพวกนี้ไม่ต้องถูกเกณฑ์ทำงานใ้แก่รัฐด้วย เพราะรัฐเกรงว่า
จะเสียการ ในการเก็บภาษีอากร³

ควยเหตุนี้ในหลายกรณี ไพร่หลวงหรือไพร่สมก็ตามจึงหาทางเลี้ยงงานหนัก
โดยการหาทางเปลี่ยนสถานะจากไพร่มาเป็นทาส โดยลักเป็นทาสโดยไม่มีค่าตัวเนื่อง

¹ เสถียร ลายลักษณ์, "ประกาศห้ามมิใ้เจ้าของวัง เจ้าของบ้านเกลี้ยกล่อม
คนไว้", ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 4-5, หน้า 57

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 56

³ หวณ. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1215 เลขที่ 77

จากไม่มีการซื้อขาย เร็วกว่าทาสสมัยอมเพื่อที่จะได้อยู่ใต้อ่านาจนูนายและเพื่อให้มีหน้าทีศอรรุณอยลง ¹

นอกจากนี้การที่ทาสไค้เข้าอยู่ในสังกัดคีมูนาย บางกรณีก็อาจจะไค้โอกาสศึกษาหาความรู้ด้วย กล่าวคือ เมื่อยังเล็กก็อาจจะอยู่เฝ้าหรือในวัด เมื่อเติบโตขึ้นมาการไค้เข้าอยู่ในอุปถัมภ์ของนายทั้งไพร่ และทาส การรับใช้ปรนนิบัติเจ้านายขุนนาง ทำให้มีโอกาสรียนรู้ขนบธรรมเนียมค่าง ๆ ด้วย

อาจกล่าวไค้ว่า ทาสในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีบทบาทความสำคัญในค้ำค่าง ๆ โดยเฉพาะทางค้ำค้ำ สังคม และการเมือง แต่ทาสไม่มีบทบาทหรือความสำคัญในการเป็นแรงงานหลักในการผลิตทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะเจคนาในการซื้อขายไค้ทาส ในหลายกรณีไค้มาจากเจคนา เมื่อการใช้แรงงานโดยตรงเป็นสำคัญ แต่มาจากการดูยืมแล้วนำทาสเป็นค้ำประกันเงินกู้ ทำให้ทาสมีบทบาทกระจายในงานหัว ๆ ไป คามอาชีพของนาย ซึ่งมักจะเป็นเจ้านายขุนนางเป็นส่วนใหญ่ เพราะทาสมีความสำคัญในค้ำค้ำเป็นฐานกำลังทางการเมืองของชนชั้นนี้้อยู่ ทำให้มูนายทาทางครอบครองทาสเป็นจำนวนมาก เพื่อการขยายอำนาจทางการเมืองและความค้ำค้ำหน้าในค้ำค้ำแห่งทางราชการ

¹ หจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบาณสมุคพิเศษเล่ม 7